

Sa Sedme sednice CK SKJ

U Beogradu je 28. i 29. aprila 1987. godine održana Sedma sednica CK SKJ o idejnoj borbi Saveza komunista Jugoslavije za razvoj socijalističkog samoupravljanja. Sa te sednice donosimo uvodno izlaganje člana Predsedništva CK SKJ dr Stipe Šuvara i diskusiju predsednika Predsedništva Komiteta Organizacije SKJ u JNA general-pukovnika Georgija Jovičića. Medunaslovi u uvodnom izlaganju su redakcijski.

Dr STIPE ŠUVAR

Aktuelna pitanja idejne borbe Saveza komunista Jugoslavije za razvoj socijalističkog samoupravljanja i socijalističke demokracije

(Uvodno izlaganje)

Na ovoj sjednici Centralnog komiteta morali bismo jašnije sagledati najaktuelnija idejna kretanja u društvu i zadatke Saveza komunista u idejnoj borbi za razvoj socijalističkog samoupravljanja i socijalističke samoupravne demokracije, kako bismo išli korak dalje u stvaralačkoj razradi opredjeljenja 13. kongresa SKJ, učvršćivali idejno i akciono jedinstvo i uspješnije se potvrđivali kao organizacija revolucionarne akcije. Cilj sjednice i jeste stvaranje uvjeta za jačanje jedinstva u Savezu komunista, na osnovu usklađenih stavova o ključnim razvojnim pitanjima našeg društva i na toj osnovi postizanje veće efikasnosti naše idejno-političke akcije na prevladavanju ekonomske krize i evidentne stagnacije socijalističkog razvoja.

Trinaesti kongres izrazio je jedinstvo Saveza komunista u pogledu spremnosti da se nastavlja strateški kurs našeg socijalističkog razvoja koji je trasiran u Titovo vrijeme. U

svom referatu na 11. kongresu SKJ Tito je jasno i jezgrovito izrazio suštinu i specifičnost naše socijalističke revolucije, te ukazao i na pretpostavke njenog daljnjeg nastavljanja. »Izgradnja novih društveno-ekonomskih i političkih odnosa, na osnovu Ustava i Zakona o udruženom radu, ne može biti stvar spontane akcije, nego svjesne i organizovane idejne i političke aktivnosti socijalističkih snaga društva sa Savezom komunista na čelu. Samo tako naša revolucija može ići dalje. Ona je i do sada odnosila pobjede i postizala uspjehe zahvaljujući prije svega tome što nije robovala nikakvim modelima i dogmama, niti zapadala u prakticizam već se — polazeći od dostignuća naše savremene socijalističke teorije i prakse — uvijek oslanjala na stvaralačku i revolucionarnu akciju radničke klase i najširih slojeva društva.«

Danas je zadatak Saveza komunista, da na osnovu svojih programskih opredjeljenja i dugoročne revolucionarne strategije, što više konkretizira provođenje politike 13. kongresa, Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i već zacrtanih pravaca promjena u privrednom i političkom sistemu i da na konkretnim zadacima, idejno, politički i u dnevnoj praksi, mobilizira radničku klasu i radne ljude, sve organizirane socijalističke snage i sve stvaralačke snage našeg društva. U tom smislu, ovu sjednicu sagledavamo i u kontinuitetu već održanih sjednica Centralnog komiteta u vremenu poslije 13. kongresa, a i sjednica koje već pripremamo.

Teze za raspravu i informacije o aktivnosti u SKJ u povodu zajedničke sjednice Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva SFRJ, krajem oktobra 1986. i o razgovorima u Predsjedništvu CK SKJ, koji su bili sazivani i radi bolje pripreme ove sjednice, sadrže mnogo toga što nije neophodno unositi i u ovo uvodno izlaganje. A sve bi to, nakon rasprave na ovoj sjednici, trebalo poslužiti za izradu što jasnijih i konkretnijih stavova Centralnog komiteta.

1. Naše probleme u razvoju društva moramo sagledavati i rješavati u povezanosti sa svjetskim kretanjima

U proturječnosti između naraslih proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, a ne toliko u oskudici resursa, sredstava i pameti, nalazi se danas glavna kočnica daljeg materijalnog

i duhovnog razvoja našeg društva na historijskom kolosijeku socijalističkog samoupravljanja.

Sadašnja kriza socijalističkog razvoja u nas — a izgleda da postoji, na ovaj ili onaj način, i drugdje u svijetu — nije ni neočekivana, ni jedina. Do kriza u razvoju socijalizma mora dolaziti, jer do njih dijelom dovodi i »nestabilna« priroda prelaznog društva. Uostalom, i čitav se svijet danas nalazi u krizi razvoja, pa je i naša kriza, i pored svih svojih specifičnosti, uveliko određena tom svjetskom krizom.

U Savezu komunista postoji jedinstvo u pogledu preokupacije i želje da se iz krize iziđe, ali i u njemu, kao i u čitavom društvu, dolaze do izražaja i značajne razlike i konfrontacije i u teorijskim i u praktičnim odgovorima ne samo u odnosu na sadašnje praktične zadatke već i u odnosu na strategiju društvenog razvoja. Zbog toga je i za pravi odgovor na sva pitanja o načinu i sredstvima izlaska iz krize presudno pitanje: tko je nosilac procesa historijskog oslobođenja proizvodnih snaga društva (radničke klase i nauke, prije svih, ujedinjenih putem samoupravljanja kao demokratskog procesa oslobođenja rada).

Pri tom je za Savez komunista bitno da se postigne demokratsko razrješavanje društvenih proturječnosti (nasuprot raznim političkim izrazima etatizma i tehnobirokratizma, kao što su dogmatizam, neostaljinizam i građanski liberalizam), te da ono bude integralno samoupravno, a to znači u spoju procesa oslobođenja rada i nauke.

Parcijalna rješenja koja izlaz vide samo u ekonomiji ili samo u politici ne vode stvarnom izlasku iz krize, već naprotiv, mogu samo jačati napetosti i sukobe u društvu, budući da ne polaze od činjenice da su uzroci u cjelini proizvodnje, razmjene, raspodjele i potrošnje.

Ukoliko na revolucionarnu borbu za socijalizam gledamo kao na svjetski proces, onda nam je ne samo strana nego i besmislena pozicija autarkičnog, zatvorenog i izoliranog socijalizma, koji ne računa na mogući razvoj ljudskih proizvodnih potencija daleko i iznad onog stupnja koji su postigli dosadašnji načini proizvodnje, ali i na svoju demokratsku poželjnost, humanije odnose među ljudima i drugačiji odnos i prema prirodi. Unapređenje materijalnog bogatstva čovječanstva sve više postaje neodvojivo od socijalnog oslobođenja proizvođača materijalnih i duhovnih dobara

i drugačijeg prisvajanja prirode, dakle, od sveopće demokratizacije društva. Utoliko su za stvarnu demokraciju ljudi, i kao proizvođača i kao potrošača i kao građana, neophodni revolucionarni zahvati u cjelini društvenih odnosa.

Savez komunista Jugoslavije je revolucionarne promjene u našoj zemlji uvijek sagledavao u okviru epohalnih tendencija, a takva svjetska orijentacija našeg pokreta nije rezultat našeg interesa da promatramo ili da se informiramo o svijetu već je bila i jest uvjet njegove sposobnosti da vidi dalje i jasnije. To je KPJ i u starom društvu izdizalo iznad provincijalnog empirizma i pragmatizma građanskih partija, koje su bile zarobljene svojim uskim interesima i posve nesposobne da politički organiziraju razvoj kapitalizma u jednoj seljačkoj zemlji. Bez takve širine komunističkog vidokruga ne bismo tako rano shvatili opasnost fašizma, ne bismo ni pomišljali na mogućnost razvrstavanja u blokove i već u toku NOB-a izgradili ideju samostalnosti mimo svih interesnih podjela. Ta ideja pokreta kao slobodnog i u sukobu sa staljinizmom pomogla nam je da na vrijeme spoznamo da socijalizam u svijetu pobjeđuje i razvija se samo poštivanjem specifičnosti u svakoj zemlji i da ujedno ne podnosi vojnoblokovska postrojavanja, nametanja shema i odnosa dominacije i kontrole jednih nad drugima i da nije pitanje nekog apstraktnog već veoma konkretnog internacionalizma u smislu borbe za socijalistička rješenja i praksu na licu mjesta, u svakoj zemlji. Zato i Program SKJ marksistički ispravno polazi od svijeta kao osnove za mišljenje i ujedno u svijetu vidi mjerilo naše realnosti i kriterij naše vrijednosti. Upravo ta otvorenost bila je izazov za historijske impulse, manifestirane i u rješenju nacionalnog pitanja, u samoupravljanju, u nesvrstanosti, a po čemu smo pod Titovim vodstvom izbili u prve redove borbe za progres, mir i socijalizam u svijetu, za ravnopravnost i slobodu ljudi, naroda i zemalja.

Naša i u svijetu priznata dostignuća u socijalističkom razvoju i prevladavanju koncepta etatističkog socijalizma putem socijalističkog samoupravljanja aktueliziraju se i u svjetskim procesima sve izrazitijeg društvenog karaktera proizvodnje i sve veće privatne kontrole, u rukama sve užih krugova, nad državnim i monopolnim prisvajanjem viška vrijednosti. Ti procesi u epohalnim razmjerama šire pers-

pektive socijalističkih rješenja u svim sferama društvenog rada i vlasništva, organizacije proizvodnje, odlučivanja, informiranja, kontrole nad cjelokupnim procesom moderne tehnološke proizvodnje, ali su moguće i suprotne perspektive sve veće podjele svijeta uslijed militarističke primjene naučno-tehnološke revolucije, a što prijeti ne samo totalnim otuđenjem čovjeka od prirode, od rada i radnog procesa, od zajednice, već i samouništenjem čovječanstva.

Jedan je od glavnih uzroka današnje jugoslavenske krize, međutim, određeno zapostavljanje, i u teoriji i u praksi, koje je u posljednjim godinama došlo do izražaja, linije djelovanja u svijetu i prema svijetu koja je data u Programu SKJ. Današnji naši problemi koji proizlaze iz velikog vanjskog duga i tehnološko-patentne ovisnosti i uvjetovanosti našeg ekonomskog i sveukupnog razvoja, uveliko su rezultat naših površnih gledanja, u kojima nismo dobro uočavali i još ne uočavamo tendencije na svjetskom tržištu i u svjetskom kreditnom sistemu, odnosno takvih naših gledanja koja nisu krizu u svijetu i našu specifičnu krizu tumačila kao strukturno pomjeranje (ekonomsko, socijalno, političko, tehnološko), nego kao više-manje konjunktorno. Zbog toga smo se, a što je u određenim godinama bilo konjunktorno, olako toliko i zaduživali i zadužili na svjetskom tržištu kapitala. Izgledalo nam je da je to mudra politika, a onda se ubrzo pretvorilo u gotovu omču oko vrata. Upravo u takvom površnom, krajnje impresionističkom i pragmatičnom razmišljanju i ponašanju odstupalo se od načina mišljenja i djelovanja na liniji Programa SKJ, koji je naš razvoj na tako primjeren način sagledavao i iz ugla epohalnih kretanja.

Većina naših problema rezultat je autarkičnosti naše privrede u odnosu na svjetske kriterije proizvodnje, a ta se autarkičnost reproducirala u zemlji putem mnogobrojnih unutrašnjih regionalnih i granskih neproduktivnih monopola. Bez koncepta otvaranja socijalističkog samoupravnog društva prema svijetu, a pri čemu će to društvo pokazivati sposobnost da se razvija upravo na vlastitim osnovama socijalističkog samoupravljanja, moguće je da se ta podijeljenost i zatvorenost i dalje reproducira sa sve težim posljedicama. Umjesto povezivanja na jedinstvenom jugoslavenskom tržištu radi zajedničkog proizvoda koji može osigurati dovoljno visoke serije i kvalitete, ali i integraciju proizvodnog odnosa, tendencije zatvaranja, izolacije i pretvaranja društvenih

sredstava u specifično naše »nacionalne« kapitala još bi nas više i u zemlji izložilo posljedicama tehnoloških monopola, koje nam diktiraju i drugi iz svijeta, na osnovu uvoza opreme, prodaje patenata i licenci i ograničavajuća klauzula u odnosu na svjetsko tržište. Već danas u velikoj mjeri u zemlji imamo oblike takve autarkije koja ne razvija vlastito znanje i proizvodne sposobnosti, već služi kao tržište korištenih patenata i jeftine radne snage, a što je u biti i jedan od glavnih uzroka razbijanja jedinstvenog jugoslavenskog tržišta.

Naša borba za slobodu svjetskog tržišta, za slobodu cirkulacije roba, znanja, informacija, tehnologije, za svjetski mir i očuvanje prirodne okoline mora se voditi zajedno sa svim snagama u svijetu koje u militarizaciji proizvodnje vide granicu razvoja proizvodnih snaga, ugroženost demokracije, mira i prirode. Utoliko i politika nesvrstanosti, a u kojoj naša zemlja ima istaknutu ulogu, znači ne samo alternativu blokovima nego i produbljenu viziju humane međunarodne zajednice. Novi međunarodni ekonomski, kulturni i informacijski poredak nije zbog toga neka uska politička potreba i parola dana, nego je iz samog razvoja proizišla potreba. Sužavanje »trećeg svijeta« na tržnicu jeftine radne snage i rezevoara siromašnih, koji se prodaju u bescijenje, vodi sužavanju svjetskog tržišta, što će se nužno reproducirati u zastoju proizvodnje, rastu svjetske krize, pa i traženju rješenja u primjeni sile. Napuhanost kreditnog sistema i do sada »najveća pljačka svjetske akumulacije«, kako sadašnje stanje kvalificiraju vodeći finansijski listovi kapitalističkih zemalja, konstrukcija je koja mora doći u još dublju krizu. Odgovornost za tu krizu ne može snositi samo »treći svijet«, pljačkan visokim kamatnim stopama i tehnološkim rentama. Upornom i odlučnom borbom da te probleme razriješi na sebi svojstvenim principima, rastu mogućnosti da se pokret nesvrstanih mnogo više i potpunije potvrdi kao alternativa na svim područjima društvenog života i razvoja međunarodne zajednice.

Savez komunista Jugoslavije može svoju avangardnost u našoj radničkoj klasi i u našim narodima i narodnostima potvrditi samo ako u slobodnom i otvorenom društvu inicira i posreduje promjene na domaćem tlu, koje su tendencijski uklapaju u promjene u svijetu na liniji oslobođenja čovjeka na svakom području ljudske egzistencije, i ujedno znače i do-

prinos tim promjenama u svijetu, a u pravcu njegove socijalističke transformacije i demokratizacije čitave svjetske zajednice.

Svijet se danas nalazi na početku novog ciklusa promjena materijalno-tehničke osnove celokupne reprodukcije, i to: uloge i doprinosa činilaca ekonomskog razvoja, sadržaja procesa rada i načina života. U tom kontekstu mijenjaju se i metodi i nosioci razvojnih politika, kao i funkcije društvenih institucija (recimo države). Nalazimo se, u stvari, u »svjetskoj krizi prelaznog razdoblja«. Izlaz iz tog stanja sastoji se u uspostavljanju novih strukturnih, ekonomskih i političkih odnosa u svijetu. Sagledavajući uticaj i posljedice tih procesa, mi moramo ocijeniti njihov utjecaj na naše prilike i pravovremeno se prilagoditi promjenama u svijetu, preuzimajući progresivne klice tih kretanja, a istodobno ugrađujući i odbrambene mehanizme protiv svega što bi moglo kočiti i otežavati razvoj proizvodnih snaga i društveno-ekonomskih odnosa u našoj zemlji na osnovama socijalističkog samoupravljanja.

Za nas je utoliko relevantna produbljena naučna spoznaja onih procesa svjetske ekonomije i nauke i kulture, u kojima su koncentrirane sve proturječnosti, šanse i opasnosti i na to moramo usmjeriti i sve naše naučne snage. Jer, bez toga ne možemo voditi ni ozbiljnu privrednu politiku i politiku tehnološke modernizacije, a nismo u stanju široko otvarati prostor ni slobodnom stvaralaštvu nasuprot retrogradnim tendencijama.

Jednako tako, moramo dobro proučiti i poznavati probleme energetskeg razvoja, poljoprivredne proizvodnje, turizma i zaštite okoline. Naše komparativne prednosti mogle bi postati mane, ukoliko dobro ne planiramo našu politiku na tom području. A tu je i potreba da se prati i proučava i kompleksno područje suvremenih ideologija, kao elemenata racionalizacije i opravdanja proizvodnih odnosa, jer kašnjenje u njihovoj marksističkoj kritičkoj valorizaciji može imati, i sve više ima, ne samo »ideološke«, nego i praktično-političke posljedice u pritiscima koji traže odstupanje od socijalističke samoupravne demokratske linije našeg razvoja, u nerazumijevanjima i kolebanjima.

Ukratko, naše društvene probleme i probleme u razvoju moramo sagledavati i rješavati u povezanosti sa svjetskim

kretanjima, a boreći se za naše mjesto i utjecaj u njima s pozicija otvorenog društva socijalističkog samoupravljanja. Bez toga ne možemo lako i brzo savladati ni sadašnju krizu u našem društveno-ekonomskom razvoju, a koja se reflektira na sva područja društvenog života i društvene svijesti.

Neka naša rješenja i titovska politika samostalnosti socijalističkog puta, uvođenja i razvoja socijalističkog samoupravljanja i kursa na socijalističku demokraciju, nezavisnosti u vanjskoj politici i nesvrstavanja u vojno-političke blokove, oslonca na narodne mase, pune ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti u federativnoj socijalističkoj zajednici, slobode stvaralaštva u nauci, kulturi i umjetnosti, široke otvorenosti granica, suradnje sa političkim pokretima i zemljama na načelima ravnopravnosti i međusobnog uvažavanja, a u interesu progresa i mira, donijeli su našoj zemlji mjesto i ugled u svijetu koje su daleko iznad naše ekonomske i svake druge, osim moralne i političke, snage, a posebno nas afirmirali i kao zemlju autentičnih socijalističkih dostignuća. Mnoga ključna pitanja za razvoj socijalizma danas, pitanja socijalističke demokracije, uloge čovjeka u privrednom i političkom sistemu, uvažavanja objektivnih ekonomskih i drugih zakonitosti društvenog razvoja u socijalizmu, uloge države, slobode kulturnog stvaralaštva, koje smo mi inicirali još oko 1950. godine, danas se stavljaju na dnevni red u nekim drugim socijalističkim zemljama. Kada to ističemo, ne radimo to zbog nekog osjećaja avangardizma, već, naprotiv, da sebe podsjetimo da ne smijemo posustati, odnosno da moramo prevladati momente zastoja, pa i kolebanja u pogledu borbe za sve te naše strateške vizije.

Socijalizam se posvuda u svijetu nalazi danas u velikim iskušenjima i suočen je s potrebom velikih promjena u ekonomskim i političkim odnosima i u sferi svijesti i kulture, a u pravcu demokratizacije i humanizacije. To nisu znaci njegovog nazadovanja, već sazrijevanja i kretanja u susret slobodnoj akciji i organiziranju proizvođača materijalnih i duhovnih dobara. Svi ti procesi koji upućuju na veću demokratizaciju socijalističkih društava u svijetu, doduše, zasad ne svih, nailaze na naše odobravanje, ali nas i obavezuju da idemo našim putem, na kojem smo ranije od drugih učinili neke korake od historijskog značaja. Utoliko prevladavanje

sadašnjih kriznih momenata i ozbiljnih zastoja u našem socijalističkom razvoju ima velik značaj i za jačanje naše uloge i mjesta u svijetu i za naš doprinos razvoju socijalizma kao svjetskog procesa.

2. Odstupanje od strateških osnova Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije

Naš daljnji socijalistički razvoj, a koji pretpostavlja izlaženje iz postojeće ekonomske, pa i društvene krize, nije moguć bez mnogo čvršće ekonomske osnove samoupravljanja i bez raščišćavanja prepreka da radnička klasa, u današnjim historijskim uvjetima, djeluje i ponaša se kao klasa proizvođača roba koja ovladava proizvodnjom vrijednosti na domaćem i svjetskom tržištu.

Nema nikakve dvojbe, da su u nas uvelike suspendirani i robna proizvodnja i ekonomske zakonitosti, i da im treba otvoriti mnogo veći prostor svođenjem državne intervencije na nužnu mjeru, dokidanjem uvjeta u kojima otuđeni centri ekonomske moći (smješteni u aparatu države, odnosno u društveno-političkim zajednicama ili u kreditno-bankarskom mehanizmu, ili u institucijama previše narasle društvene nadgradnje u cjelini) prisvajaju iz proizvodnje glavninu viška vrijednosti. To bi mogao biti jedini pouzdani put razvoja danas sputanih snaga samoupravljanja, smirivanja tržišta i obračunavanja sa svim vrstama voluntarizma i normativne stege kada je riječ o privređivanju i poslovanju, upotrebi akumulacije, tzv. socijalizaciji gubitaka, itd.

Taj jasan put i metoda strateškog razvoja socijalističkog samoupravnog društva tokom vremena su potisnuti, iako je u našem komunističkom pokretu već davno naglašena neophodnost robne proizvodnje na osnovama socijalističkog samoupravljanja.¹ Pri tome opredjeljenje za uvažavanje tržiš-

¹ B. Kidrič u svojim *Tezama o ekonomici prelaznog perioda u našoj zemlji* založio se još 1950. godine za socijalističku robnu proizvodnju: »Bez robne proizvodnje i razmjene — nema 'poduzeća'. Pojava i egzistencija poduzeća jest, prema tome, isto toliko nasljeđe prošlosti za izvjesno vrijeme prelaznog perioda od kapitalizma prema komunizmu kao što su to 'roba', 'robna proizvodnja i rodna razmjena' itd.«

U Programu SKJ je zapisano: »Na sadašnjem stupnju razvitka materijalnih snaga — i u privrednom sistemu Jugoslavije djeluju zakoni robne proizvodnje. Dokle god je robna proizvodnja objektivno uvjetovana, neuva-

nih principa i ekonomskih zakonitosti nikad nismo shvaćali kao napuštanje socijalističkog samoupravnog kursa, jer i »nikakvo ovladavanje proizvodnjom od strane neposrednih proizvođača nije moguće bez manje ili veće slobode tržišta«.² To je uvjet bržeg razvoja proizvodnih snaga i funkcioniranja društvenog vlasništva kao najproduktivnijeg oblika vlasništva.

Pred više od dva decenija, tadašnjim privrednim reformama nastojalo se podstaknuti djelovanje ekonomskih zakonitosti. Tada se u našoj teoriji i praksi naglašavalo da treba napustiti »stari« sistem i prijeći na novi, za koji je pronađen ključ: »dati radniku mogućnost da aktivnije sudjeluje u proizvodnji, mogućnost da njome barata, i da aktivnije sudjeluje u stvaranju svoje zarade«. (V. Bakarić)

No, novi se sistem nije razvijao i razvio, naprotiv privredna reforma iz 1965. godine je jenjala i prije nego su se počele provoditi njezine bitne intencije.

Ustavni amandmani 1971, pa Ustav iz 1974. i Zakon o udruženom radu bili su izrazi nastojanja svjesnog činioca da se crvena nit izlaza nađe u udruživanju rada i sredstava i da se konstituiraju osnovna organizacija udruženog rada kao izvorište i stjecište radnikovog odlučivanja o dohotku, kako neposrednog odlučivanja tako i odlučivanja putem delegatskog sistema, te da ona bude sposobna i prisiljena da privređuje po ekonomskim i tržišnim principima. Ali, to se u međuvremenu uglavnom nije dogodilo.

Ustav i Zakon o udruženom radu su, u pogledu stvarnih ekonomskih odnosa, primenjivani na papiru, a samoupravni sporazumi i društveni dogovori, kao glavni instrumenti udruživanja rada i sredstava, najčešće nisu počivali na realnim ekonomskim interesima, jasnoj ekonomskoj računici, odgovornosti učesnika i tržišnoj verifikaciji, već su nametani od »struktura« izvan i iznad samog udruženog rada. Udruženi rad se počeo konstituirati a da nije dobio sredstva, već su mu i ona sve više zahvaćena etatiističkim mjerama ili logikom poslovanja u bankarsko-kreditnom sistemu, u kojem se također ne odgovara za sredstva i njihovu upotrebu.

žavanje zakona vrijednosti i drugih zakona tržišta ne jača, već upravo slabi socijalističke elemente u privredi, sputava inicijativu pojedinaca i poduzeća, koči razvitak proizvodnih snaga i rada snage izvan proizvodnje koje provode nasilje nad njom.«

² Platforma za pripremu stavova i odluka 10. kongresa SKJ.

Utoliko se nije konstituirao ni dohodak u društvenom vlasništvu kao ono sredstvo putem kojeg radnici u udruženom radu ne samo ovladavaju proširenom i cjelokupnom društvenom reprodukcijom već i vode borbu, u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, za negaciju državnovlasničkih i grupnovlasničkih uzurpacija.

Iako smo u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije i dokumentima 13. kongresa SKJ dali pravac i zadatke izlaska iz ekonomske krize u uvjetima robne proizvodnje i njenih protivurječnosti, objektivno datih suprotnosti interesa i potrebe izgradnje takvog sistema društvenih odnosa koji će ih uspješno razrješavati, u praksi smo potcijenili upravo objektivne uvjete proizvodnje i proizvodnih odnosa na datom stupnju razvijenosti proizvodnih snaga i sposobnosti svih činilaca proizvodnje. U Dugoročnom programu sadržana je cjelovita ocjena uzroka, koji su nas doveli u ekonomsku krizu. Naš je zadatak da ocijenimo gdje se kriza izražava i njezin značaj u sadašnjem momentu, te da damo podsticaje za brži izlaz iz privrednih poteškoća.

Naša kriza događa se na prijelazu s »ekstenzivnog« na »intenzivni« način privređivanja i razvoja. Dakle, u prijelazu sa niskoproduktivne, autarkične ekonomije, koju »krasi« socijalizacija gubitaka i administrativna prinuda, ka reafirmaciji robne proizvodnje na osnovi ekonomske prinude, visoke produktivnosti i otvorenosti prema svijetu.

Savez komunista mora u tom prijelazu identificirati »krizne tačke«, koje sprečavaju takve promjene i poduzimati energične nove inicijative za izlazak iz krize.

Ekonomski sistem, u kojem su država i tehnokratija imale vlast u proširenoj reprodukciji, postojao je od ranije i nisu ga proizveli Ustav i Zakon o udruženom radu, odnosno koncepcija udruživanja rada i sredstava, da bi se ostvarivao zajednički prihod i zajednički dohodak, već je »odnos snaga«, u kojem je i Savez komunista uvelike blokiran etatističkim i tehnokratskim strukturama na svim razinama društvenog organizovanja, naprotiv, onemogućavao promjene u duhu Ustava i tog zakona. Utoliko je upravo reproduciranjem tog starog, nepromijenjenog ekonomskog sistema i došlo do velikog nereda i stihije na glavnim segmentima sistema društvene reprodukcije, prije svega, u sektoru novca i investi-

cija, sa sve većim zaduživanjem u zemlji i inozemstvu, sa »sivom« emisijom, koja je sa svoje strane proizvodila inflaciju. To su bili pokušaji da se problemi privređivanja riješe preko emisije, a oni po svom značaju traže druga, trajnija sredstva. Birokratski i tehnokratski voluntarizam u odlučivanju u proširenoj reprodukciji nisu, dakle, izraz novog ustavnog sistema već, naprotiv, izraz nepostojanja ili velike nedograđenosti ekonomskog sistema upravo na osnovi Ustava. Tu ocjenu pokušava se već dugo osporiti, iako je ona nepobitna i čvrsto je polazište Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

Upravo na strateškoj liniji socijalističkog razvoja, koja je sadržana i u Ustavu, a koju danas treba i dalje produbljivati i posve konkretizirati u revolucionarnoj praksi, ponuđena su rješenja koja je u Dugoročnom programu formulisala naša kolektivna pamet, nakon analitičkog opserviranja protivrječnosti u sistemu i svih manifestacija naše nestabilnosti.

I kada se sa svom ozbiljnošću danas postavlja pitanje zašto se međutim, dosljedno ne provodi i ne ostvaruje Dugoročni program ekonomske stabilizacije, trebalo bi vidjeti nije li glavni uzrok upravo u njegovom kljaštrenju i u odustajanju od njegove strateške osnove.

U praksi je, po svemu sudeći, došlo do ozbiljnog odstupanja i redukcije samog Programa. Izražava se to upravo u pokušajima da ga se svede na gotovo instrumentarni lijek za rješavanje krize konjunkturalne naravi, na saniranje stvari u sektoru novca, platno-devizne bilance, smirivanje domaće potrošnje, što je nedovoljno i kontraproduktivno, jer se naša nestabilnost ne može svesti na konjunkturalne poremećaje.

Na sadašnjem stupnju razvijenosti društvenog karaktera proizvodnih snaga u svijetu i u nas događaju se strukturalne ekonomske, tehnološke, socijalne, političke, naučne promjene, u odnosu na koje nisu dovoljna konjunkturalna prepravljanja. A u nas je već ranije dolazila do izražaja politika koja je svjetsku krizu sedamdesetih godina sagledavala kao konjunkturalnu, pa utoliko i nije mogla predviđati energetske i finansijske probleme i na njih pravovremeno reagirati, što je, recimo, vodilo i izgradnji naftne preradi-

vačke industrije i u periodu rasta cijena nafte.³ Na istoj liniji takve politike Dugoročni program se ne sagledava kao putokaz za dublje i cjelovite, upravo revolucionarne zahvate, već na ove ili one trenutne, i to parcijalne mjere, što, kako je i u samom Programu rečeno, vodi u »pragmatizam u politici, opsjednutost kratkoročnim ciljevima i odsustvo perspektive«.⁴

U Polaznim osnovama Dugoročnog programa naglašeno je: »Neophodno je ... nastaviti dubok preobražaj društva na osnovama Ustava i Zakona o udruženom radu. Bez toga, ili mimo toga, iluzorno je graditi bilo kakav dugoročni program stabilizacije. Program stabilizacije ne može se ograničiti samo na ekonomski sektor i ekonomske odluke i mere, već mora sadržavati neophodne socijalne i društveno-političke odluke i mere i, na toj osnovi, celovit program aktivnosti svih društvenih činilaca.«

Na razini odgovornog izjašnjavanja i davanja podrške u samom Savezu komunista, u njegovim rukovodstvima, jesmo i moramo biti za svaku mjeru koja mijenja u pozitivnom pravcu sadašnje stanje, u kojem »radnici u osnovnim organizacijama udruženog rada imaju podređen položaj u ovladavanju celinom dohotka i viškom rada«. Samo rješenja koja društvena sredstva i ekonomsku vlast prenose na radnike u udruženom radu mogu voditi stvarnoj ekonomskoj stabilizaciji i osigurati uspješan razvoj društva.

Dakako, kao što se to naglašava i u Rezoluciji 13. kongresa SKJ, svaki narod i narodnost, odnosno svaka republika i pokrajina moraju pri tome preuzeti punu odgovornost za

³ Tito je na 11. kongresu SKJ upozoravao da se pri mijenjanju privredne strukture »ne smijemo povoditi za trenutnom konjunkturom. Moramo stalno imati u vidu potrebu takvog razvoja koji osigurava najbrži napredak našeg društva i bolji život radnog čovjeka«.

⁴ U dugoročnom programu se konstatira da je naša osnovna prednost u tome što imamo dugoročnu viziju, na kojoj se i on zasniva i što naš pristup polazi od saznanja da su problemi »krpljenjem starog sistema« nerješivi. »Za razliku od drugih savremenih društava, koja izlaze iz sadašnje krize u očuvanju postojećih sistema, naši napor da gradimo društvo na novim svojinskim odnosima — na osnovama društvene svojine i samoupravljanja — na liniji su progresivnih promena koje objektivno zahtevaju narasle proizvodne snage u svetu i potreba menjanja društvenih odnosa.« Isto tako, izričito se naglašava: »Ne mogu se očekivati ozbiljniji efekti od preuzimanja pojedinačnih i parcijalnih mera istrugnutih iz Programa dugoročne ekonomske stabilizacije i bez društvenih priprema. Tim putem, kako pokazuje naša dosadašnja praksa, ne mogu se postići ozbiljni efekti, jer često jedna mera poništava drugu, ili gubi od svog dejstva, jer nije sinhronizovana i praćena odgovarajućim potezima i drugim delovima politike i sistema.«

svoj vlastiti razvoj, ali istodobno i za razvoj jugoslavenske zajednice kao cjeline.

Pozitivno djelovanje realnih ekonomskih kategorija i kriterija, bez opasnih razornih efekata, moguće je samo u integralnom pristupu, koji sadrži razrješenje strukturalnih proturječnosti u cjelini odnosa na kojima se kriza reprodukcira, što, dakako, ne isključuje i etapno i sinhronizirano poduzimanje konkretnih mjera.

Redukcionistački pristup svođenja Dugoročnog programa na politiku kamata, politiku deviznog tečaja i nešto restrikcija nije donio gotovo nikakvog rezultata, naprotiv, izazvao je nove velike probleme.⁵

Inflacija je sintetički izraz svih problema u našoj ekonomiji. Nismo vodili dovoljno računa o specifičnosti i cjelovitosti naše inflacije. Problem inflacije pokušavao se sagledavati i rješavati izvan konteksta društvenih odnosa. Jer, naša inflacija proizlazi iz otuđenosti dohotka i akumulacije od radnika, odnosno iz postojanja i djelovanja starog, etatističkog sistema, u kojem se anticipiraju svi vidovi potrošnje, a na proizvođača stavljaju nove obaveze, za koje on onda nalazi izlaz u podizanju cijena. Ona proizlazi i iz stvaranja umjetne tražnje tamo gdje nema pokrića u sredstvima i iz fiktivnih izvora.

U Dugoročnom programu naglašava se da se radi o »višedimenzionalnom karakteru naše inflacije (sa inflacijom tražnje prepliće se inflacija troškova, kao i strukturna i uvezena inflacija)«, pa se utoliko i osnovna rješenja i prijedlozi Anti-inflacionog programa zasnivaju »na oceni da je zajednički imenitelj svih osnovnih uzroka inflacije kod nas to što radnici u osnovnim organizacijama udruženog rada imaju podređen položaj u ovladavanju celinom dohotka (njegovim sticanjem, raspoređivanjem, upravljanjem njime i samoupravnom kontrolom nad njegovom upotrebom) u sistemu proširene reprodukcije i, naročito, u sistemu akumulacije,

⁵ Predsjednik SIV-a Branko Mikulić, stupajući na tu dužnost, dao je identičnu ocjenu: »...ubrzao se prišlo sprovođenju realnog kursa dinara i realnih kamatnih stopa, a izostale su izmjene u sistemu proširene reprodukcije, prije svega, one koje se odnose na: jačanje materijalnog položaja privrede; ukidanje svih oblika deficitarnog finansiranja finalne potrošnje; stvaranje uslova da ponašanje radnih ljudi u udruženom radu bude određeno snagom ekonomske nužde i prinude; finansijsku konsolidaciju privrede, kao i na jačanje efikasnosti privređivanja, smanjivanje troškova poslovanja i efikasniju društvenu kontrolu cena.«

i to kako u odnosima njenog formiranja, tako i u odnosima njenog korišćenja».

Svođenjem Dugoročnog programa na uži okvir vršila se njegova revizija, a to nije davalo stvarne šanse izlaska iz krize; štoviše, ona se samo produbljivala.⁶

A među negativnim posljedicama takve politike je i zaoštravanje problema u odnosima razvijeni — nerazvijeni u zemlji, što je provociralo državno i budžetsko poravnavanje, preraspodjelu i jačanje etatizma i intervencionizma.

Što se tiče Saveza komunista, u njemu, odnosno na razini politike njegovih rukovodstava postoji jedinstven pristup i stavovi da je jedna od bitnih poluga izvlačenja iz ralja etatizma reafirmacija ekonomskih zakonitosti i oslobađanje prostora da osnovni privredni subjekt kao robni proizvođač pod pritiskom ekonomske prinude što efikasnije upravlja društvenim sredstvima. Time smo se opredjelili za efikasnost privređivanja, korištenja akumulacije i osnovnih sredstava, što je uvjet materijalnog razvoja i osnova da samoupravljanje dobiva sve veću materijalnu osnovu.

Brži razvoj tržišta je uvjet za normalno funkcioniranje jedinstvenog jugoslavenskog tržišta i za korištenje njegovih prednosti. A naše zalaganje za njega motivirano je i suzbijanjem snažnih tendencija jačanja etatizma na svim nivoima, koji uspostavljaju i štite monopole i spriječavaju slobodnu cirkulaciju robe po zakonima ponude i potražnje i konkurencije na tržištu, a što uvjetuje i neefikasnost, visoke troškove, nekonkurentnost, zatvaranje privrede u lokalne, regionalne, republičko-pokrajinske okvire, a zatim i prema svijetu.

Potiskivanju tržišnih zakonitosti doprinosila je i naglašena vulgarizacija principa samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, koji su se često koristili kao sredstva zatvaranja i voluntarizma, a ne otvaranja i povezivanja na čitavom jugoslavenskom prostoru. Osobito su ekonomski štetna i za privredu i razvoj čitave zemlje, a i politički krajnje opasna zatvaranja privređivanja i tržišta u »nacionalne«

⁶ U referatu druga Vidoja Žarkovića na 13. kongresu SKJ takva redukcionistička politika veoma je precizno ocijenjena: »U uslovima neblagovremenog parcijalnog i nesinhronizovanog i nedoslednog ostvarivanja Dugoročnog programa i neke neophodne mere ekonomske politike kao što su realna kamata, realni kurs, dale su rezultate suprotne onima koje smo želeli naročito sa stanovišta rasta inflacije, osiromašenje materijalne osnove samoupravljanja u mnogim granama privrede i socijalnog raslojavanja.«

okvire, pod tutorstvom tehnobirokratskih monopola, u republikama i pokrajinama. To je dovelo i do sve manje cirkulacije roba na jedinstvenom jugoslavenskom tržištu. Ranije provedena nužna decentralizacija nije pretvarana u veću demokratizaciju, približavanje odluka svakom čovjeku, a uz snažnu jugoslavensku proizvodnu integraciju, na načelima samoupravljanja i u skladu sa interesima proizvođača, mnogo veću nego u doba centralizma. Centralistički model raspao se u međusobno suprotstavljene i izolirane policentričke etatizme, koji se danas odupiru daljnjoj deetatizaciji odlučivanja o društvenim sredstvima (društvenom kapitalu). Taj proces, doduše, mnogo je ranije počeo, a u vremenu nakon donošenja Dugoročnog programa nismo ga uspjeli ni zaustaviti, ni preokrenuti.

Zbog toga za nas orijentacija na tržišno privređivanje, uz sistem samoupravnog društvenog planiranja, koji »ima usmjeravajuću, koordinirajuću i u odnosu na tržište korektivnu ulogu«, orijentacija na mnogo veću jugoslavensku proizvodnu integraciju, efikasnost privređivanja i jačanje samoupravljanja nemaju i ne mogu imati alternative.

Preduvjet svemu tome je i samoupravno društveno planiranje, kojeg također još u stvarnosti nema. Organizacije udruženog rada, nemajući u svojim rukama iole značajnija »vlastita« sredstva, prisiljene su da se »uklapaju« u planove društveno-političkih zajednica. A u dva ranija srednjoročna plana, pa i u sadašnji na razini federacije, republike i pokrajine pošto-poto su nastojale »ukrcati« svoje. Iz takvog stanja planiranja još nismo izašli. Znamo da i suvremeni kapitalizam daje sve više prostora planiranju u odnosu na zakon vrijednosti, što je uostalom i u njemu »zakonomjerno«, budući da vrši i da je prisiljen vršiti sve veće područjivanje proizvodnje. Planira kapitalistička država i planira multinacionalna kompanija, te i u tome postoji sprega »općeg« interesa, koje oličava država, i korporacijskog interesa, koji bezobzirno teži oplodivanju kapitala. U našoj politekonomskoj misli ukazano je i na neospornu činjenicu da su i zakon vrijednosti i planiranje društveni zakoni, koji se ne mogu razumjeti bez razumijevanja društvenih odnosa. Utoliko planiranje u nas mora biti određeno karakterom naših društve-

nih odnosa i ciljevima njihovog daljnjeg mijenjanja i razvoja.⁷

Koliko su snažni interesi policentričnog etatizma i nacionalnog kapitala najbolje pokazuju sve snažniji i sve otvoreniji pritisci za reduciranjem Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije na one mjere koje ne diraju u interese više-manje zatvorenih »nacionalnih« privreda. U tom smislu osporavaju se i zaključci 17. sjednice CK SKJ iz prošlog mandata, kao i stavovi Predsjedništva SFRJ, jer je njima navodno diktirano odustajanje od ispravnih mjera tržišne ekonomije. A na tim sjednicama nastupalo se sa pozicija interesa cijele zemlje, uvažavajući opće zahtjeve da se program stabilizacije cjelovito provodi, afirmirajući jedinstveno jugoslavensko tržište. Sve je to, zapravo, u funkciji održavanja takvog rasporeda snaga u kojem mnogi misle da dobivaju, a zapravo, svi zajedno gubimo.

Ključ sukoba oko Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, njegovog provođenja ili neprovođenja, zapravo je u tome hoće li se politika stabilizacije provoditi u cjelini, dosljedno, i na cijelom jugoslavenskom tržištu, ili samo djelomično i u okviru »realnih« nacionalnih ekonomija, a što onda vodi i borbi za preraspodjelu viška vrijednosti u Jugoslaviji. Ako bismo i dalje dopustili sva ta zatvaranja, mogli bismo govoriti samo o »realnom rastu siromaštva« i stalnom povećanju razlika razvijenih i nerazvijenih, a ne o razvoju svih u realnom jugoslavenskom razvoju.

Iz te i takve prakse parcelizacije i zatvaranja tržišta ne može se, dakako, izići rješenjima koja imaju veoma glasne zagovornike, a idu za uspostavljanjem i tržišta radne snage i kapitala. Jedno je pitanje što moramo štošta promijeniti i u našem radnom zakonodavstvu, da bismo izišli na kraj i s neradom i neradnicima, a drugo pomišljati na vraćanje radnika u položaj najamne radne snage. A na zahtjev za integralnim tržištem odmah se, logično, nadovezuje i zahtjev za ukidanjem društvenog vlasništva »jer je on svačije i ničije«, dakle, besmilica i predlaže se uvođenje realnog titulara, dakle, države, akcionara ili grupe. Oni koji iznose te

⁷ »Odnos između planskog usmjeravanja i slobodnog djelovanja tržišta nije apsolutan i neizmjenjiv. On je određen konkretnim materijalnim odnosima u privredi u pojedinim fazama njenog razvitka, i zato tekuća praksa mora to pitanje stalno rješavati prema konkretnim potrebama društva.« (Program SKJ)

zahtjeve kao da ne vide da su najamni položaj radnika, oplođivanje kapitala i privatnovlasničko prisvajanje glavne kočnice razvoja proizvodnih snaga u svjetskim razmjerima i da su takva rješenja suprotna i opredjeljenjima Dugoročnog programa.⁸ To, dakako, ne znači da mi odbacujemo druge oblike vlasništva i da ih, štoviše pod određenim uvjetima ne možemo i stimulirati.

3. *Sprovođenje politike stabilizacije zahtijeva veću integraciju svih stvaralačkih snaga u našem društvu*

Strategija tehnološkog razvoja je sada najzad uobličena u dokumentu koji se nalazi pred usvajanjem u Skupštini SFRJ, a razrađene su i mjere njezinog provođenja. Budući da je CK SKJ na svojoj posljednjoj sjedinici raspravljao o tehnološkom razvoju, rekao bih samo to da će se u nas i ubuduće voditi idejna borba oko toga da li ćemo razvijati »strategiju zajedničkog tehnološkog razvoja kao integralnog faktora razvoja proizvodnih snaga«, odnosno da li ćemo imati »strategiju razvoja« ili ćemo podlijegati neprihvatljivim konceptima »tehnološkog optimizma« i »kulturnog pesimizma«.

Budući da su kod nas »ključne tehnologije danas regionalno isparcelisane, uz značajnu zavisnost od transnacionalnih korporacija«, bitno je da strategija bude jugoslavenska i jedinstvena.

U Dugoročnom programu se zahtijeva i to da se ostvare promjene u »kvalitetu privređivanja u cjelini sistema društvenog rada« (potcrtao S. Š.), da se otklone »disproporcije u materijalnoj strukturi naše privrede« i da se »prevazilazi jednostrani pristup industrijalizacije i urbanizacije«. Sve to, rečeno je, »traži opredeljenje o tome šta je dugoročni interes cele jugoslovenske privrede gde treba vršiti zaokret, što

⁸ Dugoročni program je naime i u tom pogledu veoma jasan: »U uslovima društvenog vlasništva, samoupravljanja, odnosa zasnovanih na načelu dohotka, i na toj osnovi, udruživanja rada i sredstava, tržište ima drugačije sadržaje, mehanizme i okvire u odnosu na tržište u drugim privrednim sistemima i drugim društvenim odnosima. Te razlike posebno se odnose na klasično tržište kapitala i klasično tržište radne snage...«

Našli smo se u situaciji da ni tržište ni plan nisu imali i nemaju mesto i ulogu koji odgovaraju prirodi našeg sistema socijalističkog samoupravljanja. Tu prazninu u polaznim institucionalnim okvirima i osnovama razvoja našeg samoupravnog društva ispunili su faktori (državni i kvazidržavni) izvan udruženog rada.«

su prioriteti i kakav je redosled u njihovom ostvarivanju«.

Velikim naporima, a na uštrb smanjivanja uvoza, što sa svoje strane koči proizvodnju, naša je zemlja u proteklim godinama uredno otplaćivala dospjele obaveze iz vanjskih dugova. Refinanciranje je omogućilo predah, no već iduće godine dolazimo opet u težu situaciju u pogledu obaveza vraćanja. Raniju parolu: uzmi kredite, kao da je zamijenila parola: vrati dug po svaku cijenu. Naš vanjski dug je za nas doista preteško breme, iako čini 55. dio duga zemalja u razvoju. Da li smo dobro razradili i vlastitu politiku vraćanja duga ili sve svodimo na suficit platnog bilansa kao na glavni uspjeh, iako je on rezultat smanjivanja uvoza a ne povećanja izvoza. U periodu 1980—1985. uvoz je smanjen za oko 25 posto, a izvoz povećan za 8 posto, a pri tom se pogoršala i struktura našeg izvoza. To je imalo posljedice i na tehnološki razvoj, kao i na rast proizvodnje, jer je prosječna stopa od 0,6 posto mnogo manja od zemalja našeg nivoa razvijenosti. Doda li se tome obezvređenje dinara od 1980. do danas za oko dvadeset puta u odnosu na dolar i stvaranje unutrašnjeg duga koji je prešao iznos polovine vanjskog duga, uglavnom kao rezultat klizajućeg kursa dinara, postaje jasno da parcijalni pristupi ne samo da ne vode izlasku iz krize nego je povećavaju i produbljuju s opasnošću dugotrajne privredne stagnacije.

Još uvijek nemamo procjene razvoja svjetskog tržišta (a ne materijala, tehnologija, itd.), kao ni posljedica multinacionalnih programa tehnološkog razvoja, pomjeranja svjetske privrede prema Pacifiku, mogućih sporazuma SAD—Japan, itd., a da bismo dobro znali na čemu se i gdje uključujemo u međunarodnu podjelu rada i da bismo se bolje i dugoročnije organizirali.⁹

Naš ekonomski i društveni razvoj najviše zavisi od u praksi razrađenog i primjenjivog odgovora na pitanje: kako da ostvarimo mnogo veće jedinstvo proizvodnih snaga i odnosa a kada su postojeći proizvodni odnosi preuski za već razvijenije proizvodne snage, kada imamo već brojnu i klas-

⁹ Pri tom u našoj strategiji izvoza i uključivanja u međunarodnu podjelu rada morali bismo respektirati činjenice, na koje se upozorava i u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije: »Jedno od naših osnovnih opredjeljenja jeste jačanje konkurentnosti jugoslovenske privrede na svetskom tržištu, što podrazumeva mnogo obimnije korišćenje komparativnih prednosti (specijalizacija), ekonomiju obima, tehnički progres, odnosno udruživanje "znanja".«

no svjesnu radničku klasu i razgranat sistem socijalističkog samoupravljanja i socijalističke demokracije. Danas se glavne prepreke otklanjanja protivrječnosti između naraslih proizvodnih snaga i zatečenih proizvodnih odnosa nalaze u teritorijalizaciji sredstava (kapitala) i naturalizaciji tehnologije, nauke i radničke klase. Moramo ostvariti povezanost i integraciju svih proizvodnih potencijala u zemlji, da bismo mogli izlaziti u svijet.

Radi se, dakle, o tome kako da Jugoslavija ostvari svoju ekonomiju obima, koja je moguća jedino integracijom, i to na osnovu samoupravljanja. A *integracija* pretpostavlja izbor nekoliko ključnih zajedničkih proizvoda i usluga koje imaju komparativne prednosti (turizam, saobraćaj), s kojima bi se pojavili na svjetskom tržištu. Neke su razvijene zemlje svoje strateške izvozne granice sveli na 7—10 ključnih proizvoda, dok se jugoslovenska privreda na svjetskom tržištu pojavljuje čak sa oko 150 proizvoda!

Utoliko je neophodno insistiranje na zajedničkim proizvodima, jer se time daju rješenja za lomljenje teritorijalizacije akumulacije, snižavanje cijene proizvodnje u velikim serijama, koncentraciju društvenih sredstava, povezivanje radničke klase, olakšavanje primjene tehnoloških inovacija, koncentraciju istraživačkih kapaciteta i gotovo sve druge zahtjeve iz Dugoročnog programa.

Takva orijentacija u proizvodnji i uslugama rješavala bi i problem zajedničkih ulaganja, koja za sada ne idu baš zbog toga što se zajednički dohodak ne ostvaruje u zajedničkom proizvodu i izvozu.

Mislim da jedino takav koncept rješava i problem stranih ulaganja. Mi moramo nanovo definirati uvjete za veće privlačenje stranog kapitala u zajednička ulaganja u našoj zemlji, a na čemu je već u okviru pripremanja prijedloga zakona za promjene u privrednom sistemu angažirano Savezno izvršno vijeće. Ona su, uostalom, za nas poželjnija od kredita, budući da pretpostavljaju i zajedničku odgovornost za rezultate proizvodnje. Ta bi ulaganja morala biti na liniji razvoja naših proizvodnih grana, te da pravovremeno idu u proizvodnju i poljoprivredu, a ne samo u djelatnosti na kojima se iz infrastruktura izvlači profit. Pri tome, dakako, ne smijemo dopustiti naše eventualno iskakanje iz ustavnih okvira. A moramo imati u vidu i napore Grupe 77 na me-

đunarodnom planu, da se sve regulira u okviru borbe za novi međunarodni ekonomski poredak.

Jednako tako, zainteresirani smo da se sredstva građana u što većoj mjeri izbace iz najkonzervativnijih oblika štednje i ulažu u privredu i u novo zapošljavanje. Pri tome je vezivanje za izvozne programe od interesa i za građane, jer je jasno da tamo gdje ne vide perspektive neće ulagati. Mislim, da, s obzirom na naša osnovna društvena opredjeljenja, nisu prihvatljivi nikakvi oblici rente na kapital, akcionarstva i akcionarsko upravljanje, što se već tu i tamo javlja kao tobože ozbiljna ideja. Jer, to bi formiralo jedan neradni sloj više na radničkom dohotku, a uz njegovu teritorijalnu koncentraciju u razvijene republike i krajeve.

Politika ulaganja u malu privredu i društvenih sredstava i sredstava građana veoma je poželjna i neophodna sa stanovišta porasta asortimana roba, većeg zapošljavanja, smanjivanje uvoza a povećanje izvoza, a sve u duhu onog što je zapisano i u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije. U tom pogledu veoma je značajno razvijanje malih proizvodnih jedinica u društvenom vlasništvu, a koje bi našle svoje mjesto u lancima povezivanja i integriranja na jugoslavenskom tržištu i u programima stvaranja zajedničkog proizvoda, a koje ne bi vodilo klasičnom »fabričkom centraliziranju«, nego bi izražavalo povezivanje i kombinaciju kako rada u ekonomiji obima, tako i u pravcu »reprodukcionijske zavisnosti koje obuhvaćaju sve faze proizvodnje i razmjene vrijednosti«.

Na liniji zajedničkog proizvoda, male, propulzivne, tržišno do kraja orijentirane proizvodne organizacije sa svoje bi strane stvarale pozitivan pritisak na monopole i jačale konkurenciju na tržištu. Ponekad velike organizacije u nas ne samo što ne žele stvaranje takvih malih, a propulzivnih proizvodnih društvenih organizacija, već teže da i unutar sebe ukidaju OOUR-e bez ozbiljnih analiza i argumenata.

Primjeri nekih, usprkos velikim preprekama, nastalih malih proizvodnih jedinica u društvenom sektoru pokazuju da su izrazito produktivne, da su uložena sredstva uvećale desetine puta, da se pojavljuju sa novim proizvodima, čak i u izvozu. Zbog svega toga taj koncept mora doživjeti našu punu podršku, uključujući i izmjene zakonskih normi koje koče osnivanje i poslovanje takvih organizacija koje prido-

nose razvoju tržišta prije svega velikom ponudom i manjim troškovima proizvodnje, elastičnim programima, malom administracijom.

U našoj strategiji razvoja posebno važno mjesto zauzimaju i pitanja ekološke strategije. U njoj su sadržane sve realne proturječnosti društvenog razvoja, od međunarodne tehnološke ovisnosti, koncepcije energetskog razvoja naše zemlje, jedinstva proizvodnog sistema, poljoprivredne proizvodnje, do koncepcije ekonomije društvenog vlasništva, koja te suprotnosti ne može razrješavati u ekonomiji rasta samoj po sebi, bez samoupravnog i demokratskog odlučivanja.

Program stabilizacije se na svim nivoima privređivanja i društvenog organiziranja ne ostvaruje i zbog prevladavanja svijesti da je to zadatak nekog drugog i drugih, a ne da svoj dio zadatka ima svaki subjekt privređivanja, svaki društveni činilac, pa i svaki radni čovjek. A pogotovo se sva kritika i odgovornost svaljuju na državu i od nje se očekuje da sve riješi, a istovremeno se zahtjeva posvemašna deetatizacija odlučivanja. U tom pogledu i u našoj privredi i u široj javnosti još vlada etatistička svijest, pa ma koliko se uloga države kao takva osporavala.

Ni promjene u Ustavu i Zakonu o udruženom radu, koje će uskoro stupiti na snagu, ni interventni zakoni, ni razne restriktivne mjere koje je savezna država prisiljena poduzimati neće i ne mogu same po sebi dovesti do zaokreta, koji bi ponovno stabilizirao naš razvoj na duži rok, a na osnovama socijalističkog samoupravljanja.

Proširena je pojava da se ne plaćaju obaveze, ne plaćaju se u pojedinim slučajevima ni kamate, ponašanja mnogih suprotna su usvojenim stavovima, i to se još u našem društvu tolerira kao neko pravo. Tek što je nešto usvojeno onaj kome to ne odgovara, uporno traži da se to mijenja. Na toj se osnovi ne samo iznose zahtjevi koji apsolutiziraju interese pojedinih kolektiva i sredina, pa i republika i pokrajina, nego i vrše pritisci i izazivaju politizacije s negativnim posljedicama. Kršenje Ustava i Zakona uzelo je zabrinjavajuće razmjere, i to već predugo traje (o tome će Centralni komitet uskoro posebno raspravljati). Recimo, u prošloj godini usmjerena su značajna namjenska sredstva za pripremu izvoza i za poljoprivrednu proizvodnju, ali je odmah posvuda došlo

do njihovog velikog nenamjenskog korištenja, iako je to krivično djelo.

Da bi se izvršile promjene strukturalne prirode, i doista prohodala realna ekonomija, koja počiva na tržišnoj prinudi i na odgovornosti subjekata privređivanja i poslovanja u udruženom radu i za uspjehe i za promašaje, mora se ići na mjere koje izazivaju i socijalne i političke potrebe. Sa time Savez komunista mora računati i mora biti idejno i politički sposoban i pripremljen da se i na tom planu suoči sa problemima.

Poučna su i zbivanja u povodu interventnog zakona o isplati osobnih dohodaka, koji je privremen, dok se ne primjeni sada već potpisan Društveni dogovor o dohotku. Radnici i radni ljudi su — ne doduše u velikom broju, najviše oko 20 hiljada, što čini manje od 0,2 posto zaposlenih, reagirali i kraćim ili dužim obustavama rada. Doista, ako je osobni dohodak mnogima nizak i vrlo nizak da od njega ne mogu sastavljati kraj s krajem, onda moraju biti i vrlo nezadovoljni administrativnim limitiranjem tih osobnih dohodaka i njihovim vraćanjem u iznose koji se ne mogu prekoračiti s obzirom na konkretnu proizvodnost rada ili na nuždu da se ograničava rast sredstava za društvene djelatnosti. Drugo je pitanje da li se proizvodnost rada uopće još mjeri pravim pokazateljima. Ali nju u jugoslavenskoj privredi i društvu moramo početi podizati, kao i raspodjelu u cjelini, i na svakom mjestu i u svakoj prilici vezivati za proizvodnost. I ako u ovom trenutku moramo ići na državne interventne mjere, onda ih svi moramo podržati, a najugroženije dijelove radničke klase zaštititi mjerama solidarnosti. I, dakako, tekuće mjere ekonomske politike na tom planu moraju se i neprestano koristiti, kako ne bi pogađale i one koji doista napreduju u poslovanju i podižu produktivnost, kako bi doista bile stimulative.

Alternativa robnoj proizvodnji i privređivanju na osnovu tržišne verifikacije i realizacije može biti, i danas još jest, državna regulativa, a za nju, u načelu, nismo. Ali, država sada mora poduzimati one mjere, kojima se traži upravo otvaranje puta i djelovanje ekonomske prinude i većoj slobodi proizvođača i njihovom snošenju rizika na tržištu.

U ovom času ne uspijevamo provoditi ni programe rigorozne štednje putem racionalizacije rada i poslovanja, sku-

pih poslovnih i stručnih a beskorisnih putovanja u inozemstvo, velikih troškova reprezentacije, rasipanja sredstava na razne skupove i proslave, smanjivanja administracije od OUR-a do državne uprave i aparata društveno-političkih organizacija, pa i ukidanja institucija koje ne možemo izdržavati na sadašnjem stupnju ekonomske razvijenosti i sa sadašnjom proizvodnošću rada. U zemlji se i danas gradi oko 30 hiljada raznih objekata, a uz nisku akumulaciju, velike gubitke u privredi i dijelu društvenih djelatnosti. To onda mora povećavati, a ne i obarati inflaciju, itd.

U svijest realne ekonomije, za koju će svu odgovornost preuzeti samoupravljači, moramo najzad ući, uz sve potrebe i lomove. A uvjet je za to da svatko, od pojedinca preko radne organizacije do federacije, doista ima svoj program stabilizacije.

Provođenje politike stabilizacije zahtjeva veću integraciju svih stvaralačkih snaga u našem društvu i brže prevladavanje idejnih razlika i kolebanja.

4. Naša radnička klasa se potvrdila kao proizvođačka klasa koja spaja rad i upravljanje

Borba za socijalistički razvoj i u ovom trenutku, kao i u dosadašnjim etapama našeg razvoja, ima svoje žarište u tome, da društvenim sredstvima najzad počnu raspolagati radnici u svojim organizacijama udruženog rada, da oni uspostavljaju takve proizvodne odnose, u kojima će ta sredstva ulagati u povećanje dohotka, na osnovu realizacije svoje proizvodnje kao roba na tržištu, koje oni i organiziraju.

Iz toga ugla moramo onda sagledavati i ulogu radničke klase, kao one društvene snage koja je ne samo pozvana nego i sposobna da razvoj društva preuzme u svoje ruke, i to putem ovladavanja cjelinom dohotka u procesima udruživanja rada i sredstava i odlučivanja i utjecaja na odlučivanje u čitavom političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja.

Uprkos tome što još ni izdaleka nije zagospodarila cjelinom društvenih odnosa, u kojima je i dalje, iz ugla historijskog procesa oslobođenja rada, najbitnija podjela na potreban rad i višak rada, naša radnička klasa se bez sumnje već potvrdila kao proizvođačka klasa koja spaja rad i upravljanje.

i što ima snagu historijskog presedana. Ona se i neprestano razvija kao klasa za sebe, a ne kao klasa po sebi, veoma svjesna svojih neposrednih i historijskih interesa, sve sposobnija da socijalističko samoupravljanje doista afirmira kao, u našim uvjetima, oblik diktature proletarijata kojeg se ni pod koju cijenu ne bi odrekla. Jačaju i njezini intelektualni potencijali. U našem je društvu, dosadašnjim razvojem odnosa socijalističkog samoupravljanja, već uznapredovao proces stapanja s neposredno proizvodnim radnicima mnogih »intelektualaca proizvodnje« i pretežno intelektualnih nosilaca društveno korisnog rada izvan materijalne proizvodnje. U tom smislu razvoj društva, ako se na socijalistički način ovlada naučno-tehničkom revolucijom, vodi ne samo sve većoj intelektualizaciji rada i širenju radničke klase na sve brojnije intelektualne slojeve, već i njezinom izlaženju iz svijeta repetitivnog rada i starih tehnologija i iz najamnog položaja. Sve bi to trebalo pobliže istraživati, ali i tako planirati tehnološki, ekonomski i socijalni razvoj da se radnička klasa i dalje širi, sve manje kao manuelna a sve više kao intelektualna snaga, i da najzad obuhvati proizvođače materijalnih i duhovnih dobara u društvu.

Primjenjivanjem Marxove metode analize lako bismo mogli pokazati (a naša je naučna i teorijska produkcija time malo zaokupljena), da niti proletarijat nestaje kao nosilac historijskog interesa oslobođenja ljudske zajednice od robovanja radu i ljudima, niti je teorija klasnih borbi i revolucije, zasnovana na ulozi radničke klase, zastarjela već se, naprotiv, potvrđuje više nego ikada i u epohalnim i u specifično našim društvenim »kretanjima«. ¹⁰

U povezanosti naučno-tehnološke revolucije i političkog sistema socijalističkog samoupravljanja upravo se danas, i neposredno sutra, nameću društvene promjene i zadaci, da

¹⁰ U tom smislu više je nego aktuelno tumačenje Edvarda Kardelja iz 1969. godine: »Sada se u svetu — pa i kod nas — dosta govori o zastarelosti takvih pojmova kao što su: radnička klasa, klasna borba, radni čovek. Svakako da se poslednjih decenija mnogo štošta izmenilo u strukturi radničke klase i u oblicima klasne borbe, a naročito u uslovima razvoja socijalizma i samoupravljanja. Ali, negiranje klasne borbe kao oblika borbe za oslobođenje rada i radnog čoveka ne može značiti ništa drugo do svesno ili nesvesno skrivanje reakcionarnih ili tehnokratsko-etatističkih tendencija, ili pak, potpunu zbrku u glavi, što se opet svodi na isto. Zato izgubiti iz vida klasno ishodište — to praktično znači izgubiti svaku revolucionarnu kreativnu sposobnost i postati roba stihije i empirizma« — *Problemi naše socijalističke izgradnje*, knjiga IX, BIGZ, Beograd, str. 18.

se, u skladu s dubinskom strategijom naše socijalističke revolucije, *radnička klasa dalje razvija kao osnovna društvena snaga, u koju ulaze novi slojevi proizvođača materijalnih i duhovnih dobara*, a postepeno iščezavaju, kao dominantni u njezinoj strukturi, izvršioi repetitivnog i teškog manuelnog rada.

Kao što je naglašeno i na nedavnoj sjednici Centralnog komiteta SKJ, za daljnji naš društveni razvoj i za razvoj radničke klase, kao noseće kreativne snage društva, od presudnog će značaja biti i ostvarivanje dugoročne strategije tehnološkog razvoja. Jer, to je šansa za mnogo veću samoupravnu integraciju, a u mnogo čemu i reintegraciju naše zemlje, odnosno za reafirmaciju i novi polet socijalističkog samoupravljanja i njegovo obogaćivanje, a o čemu ovisi i potvrđivanje i daljnja afirmacija uloge i ugleda naše zemlje u svjetskoj zajednici.

A kada razmišljamo o budućnosti ljudskog rada i proizvodnim odnosima, koju najavljuju i današnja naučna otkrića i njihovo korištenje u stvaranju i primjeni novih tehnologija, onda moramo znati da sve to ide u prilog socijalističkim i komunističkim vizijama i solucijama. Neokapitalizam baš i ne mari za ljudske posljedice naučno-tehnološkog razvoja i nesmiljeno podvrgavajući taj razvoj kapital-odnosu (kapitalistička upotreba nauke i strojeva kao opredmećene nauke), a u uvjetima državnog socijalizma uvelike se gubi ljudska motivacija i za tehnološki razvoj. Revolucionarni karakter promjena u procesu proizvodnje, u organizaciji rada, u tehnologiji i nauci sukobljava se sa vlašću kapitala, a u socijalizmu sa tehnokratskim i birokratskim monopolom u društvenoj reprodukciji i u odnosima proizvodnje. A sve to i u našem društvu zahtijeva velika prestrukturiranja i pretpostavlja značajne promjene u klasnoj konfiguraciji društva.

Proizvođači materijalnih i duhovnih dobara treba da se povezuju i proizvodnjom za domaće i svjetsko tržište i međusobnom slobodnom razmjenom rada, i da u daljnjem razvoju socijalističkog samoupravljanja i socijalističke demokracije odstranjuju kontrolu nad sobom svakog državnovlasničkog, grupnovlasničkog i privatnovlasničkog monopola. To je i put formiranja radničke klase u modernu klasu svih proizvođača materijalnih i duhovnih dobara i put koji vodi u susret besklasnosti društva. *U tom svjetlu moramo gledati i na perspektive naše naučne, stručne, prosvjetne i kulturne inteli-*

gencije, koja u velikoj većini, po svom društvenom položaju, po tome što dijeli i u raspodjeli osobnog dohotka i u rješavanju životnih pitanja sudbinu neposredno proizvodnih radnika. Integracija manuelnog i intelektualnog rada u procesima udruživanja rada i samoupravnog odlučivanja jedini je put da se u mnogo većoj mjeri iskazuju golemi stvaralački potencijali svih vrsta te naše inteligencije, da dođe do izražaja velika pamet koja se u ovom našem društvu već formirala, a danas još ni izdaleka nije dovoljno iskorištena.

Sve je to za naše društvo presudno i iz ugla položaja, *uloge i perspektive mladih generacija*: da li će one doista preuzimati odgovornost u takvom razvoju, ulazeći u tako shvaćenu klasu proizvođača materijalnih i duhovnih dobara u uvjetima socijalističkog samoupravljanja ili će biti i dalje potiskivane i ostavljene na marginama društva. Jer, u svakom društvu, a u našem pogotovo, omladina je i veliki ekonomski resurs i moralno-politički potencijal. A iskustvo nam posljednjih godina pokazuje, da ona može biti i »rezerva« svim, a ne samo progresivnim snagama i tendencijama u društvu.

Generacije u omladinskom i dječjem uzrastu u nas se danas formiraju u uvjetima ekonomske krize, zaoštavanja socijalnih problema i u znaku društvenih i političkih previranja, u kojima je mnogo toga na tapetu, a uz to su na javnu scenu snažnije izbile i antisocijalističke i antikomunističke snage, koje posebno računaju i na uho, srce i misao mladih. Kao što se upozorava i iz naučnih krugova, koji danas u nas proučavaju svijest i ponašanje mladih, te su generacije uvelike skeptične i nespokojne, alergične na naše zastarjele parole, rutinske mehanizme društvenog i političkog života i često isprazna suhoparna obećanja.

No, griješe oni koji misle, da golema većina naše omladine i onda kada pokazuje svoje žestoko, pa u ponečemu i razbarušeno nezadovoljstvo i kada ispovijeda i apolitičnost i razočaranje, ne prihvaća kontinuitet revolucije i da nije duboko privržena njezinim tekovinama i vizijama na titovskom tragu. Ona jedino želi da se štošta u društvu mijenja i promijeni da bi upravo te tekovine i vizije na liniji revolucionarnog kontinuiteta ne samo očuvale svoj sjaj nego se i dnevno dosljedno prakticirale i razvijale.

Za omladinu i za čitavo društvo u odnosu na omladinu, njezine mogućnosti i perspektive boljeg i stvaralačkog života

na osnovu rada, uloge subjekta i vlastite odgovornosti i za osobnu sudbinu i za društvo i društveni razvoj, najvažnija su, dakako, upravo najkonkretnija pitanja svakidašnjice: uvjeti i mogućnosti obrazovanja, zapošljavanja, stjecanja sredstava za život na osnovu rada i radnog doprinosa i iskazivanja i potvrđivanja vlastitih stvaralačkih potencija. Savez komunista, u čijim se redovima nalazi i više od pola milijuna mladih, dužan je, ali ne na nivou forumskih proklamacija i najopćenitijih opredjeljenja, pomagati mladima da se izbore za što povoljnije radne i životne perspektive, i to ne kao neka izolirana snaga, niti kao snaga generacijski konfrontirana starijim generacijama, već kao snaga koja je, uz sve druge društvene činioce, prisutna i djelatna na svim organiziranim razinama društva. A najviše će pomoći ako lomi razne birokratske i hijerarhizirane strukture moći i u privredi i u struci, u nauci, kulturi, sportu, u svim sferama javnog života, a posebno i u politici, koji omladinu tjeraju na margine društvenog života, odlučivanja i odgovornosti.

Izrastaju generacije koje brzo usvajaju informatičku pismenost, koje su i inovativno orijentirane, koje su ipak mnogo obrazovanije nego što to mogu pokazati na djelu, pa se posebno loše i beznadno osjećaju kada ostaju bez posla.¹¹ Ako im

¹¹ U razdoblju poslije 1980, dakle u godinama ekonomske krize, broj zaposlenih u našoj zemlji povećao se za više od milijun ljudi. No, usprkos tome, u ovom času posao traži ili očekuje oko milion i 96 hiljada ljudi, a 78 posto njih su mladi od 30 godina. To je posljedica i velikog pritiska onih koji su završili studije i srednje škole (od 1980. do 1986. visoke i više studije je završilo 383.000 ljudi, a srednje obrazovanje ima čak dva milijuna ljudi). Među nezaposlenima visoko obrazovanje ima oko 33.000, a više oko 27.000. Najbrojnija je kategorija nezaposlenih koji su se obrazovali za neproizvodna zanimanja — srednja sprema — čak oko 345.000, i u tome se posebno vidi posljedica pritiska na obrazovne institucije da po svaku cijenu i što više upisuju učenike u obrazovne programe upravo za ta zanimanja, odnosno popuštanje takvom pritisku, ali i posljedice neusklađenosti, uprkos svim reformskim mjerama i pokušajima, obrazovnih kapaciteta i potreba i mogućnosti zapošljavanja u privredi i drugdje. Najzad, posao traži i oko 380.000 ljudi bez kvalifikacija i stručne spreme, a oni ne pridolaze samo iz tzv. agrarnog viška već i iz redova onih koji su se osuli već u osnovnom ili u prvim godinama usmjerenog obrazovanja.

Ovaj broj registriranih nezaposlenih ljudi treba umanjiti za oko 22 posto, pa to uzeti kao broj stvarno nezaposlenih (dakako, ima ih oko 840.000), jer »pretresanja« spiskova, koja su vršena u sistemu SIZ-ova za zapošljavanje, upućuju na zaključak da se ti ljudi prijavljuju na više mjesta, da evidencije nisu ažurne i da ima i onih koji posao stvarno ne traže.

Kada naši autori računaju stopu nezaposlenosti u zemlji i tvrde da je najveća u Evropi, po pravilu ne uzimaju u obzir radnu snagu u porodičnoj poljoprivredi, stvarno zaposlene u čitavom privatnom sektoru i zaposlene u inozemstvu, a što se u zemljama zapadne Evrope čini. A kada bi to uvrstili onda stvarna stopa nezaposlenosti u zemlji nije 14 posto, nego najviše 8 do 9 posto.

u društvenom razvoju ne otvorimo veće mogućnosti za zapošljavanje i povoljnije radne i životne perspektive, i ako se one same mnogo više ne nađu u ulozi subjekta u otvaranju takve perspektive, u ulozi onoga tko preuzima odgovornost i za svoj rad i život i za daljnji razvoj društva, mogu samo jačati u njihovim redovima pojave apolitičnosti, komformizma, povlačenja u privatni život, pa i revolta i nepoželjnih ideoloških i političkih orijentacija.

Omladina gleda svoje šanse u uvođenju novih tehnologija, u porastu kvantuma intelektualnog rada u ukupnom društvenom radu, u mnogo većem uvažavanju znanja i kreativnosti. Ukupnim društvenim razvojem moramo izlaziti u susret tim njezinim više nego poželjnim i potrebnim aspiracijama. Naša zemlja, radi budućih generacija, ne smije postati, odnosno ostati zemlja pretežno jeftinog i repetitivnog rada, a da se znanje i tehnologija uglavnom uvoze izvana.

5. Moramo se boriti za dosljedniju raspodjelu prema rezultatima rada

U našem društvu većina ljudi još ne živi samo od svog tekućeg ili minulog rada u društvenoj materijalnoj proizvodnji, društvenim djelatnostima, upravi i drugoj nadgradnji ili od rada na vlastitim sredstvima u poljoprivredi i maloj privredi privatnog sektora, već sredstva za život stječe i iz drugih izvora, od dopunskog rada na zemlji i u kućnoj radinosti, »frenta« u slobodnom vremenu, honorarnog rada, od zarada radom u inozemstvu, itd.

Na razne načine i u raznim oblicima sredstva se stječu i mimo rada, prisvajanjem vlasništva, putem rente i kamate, zaradama u raznim oblicima legalnog ili nelegalnog prometa novca, uključujući i promet strane valute, prometa robe i nekretnina, iznajmljivanja usluga, pa i eksploatacije tuđe radne snage. Jedan se, ne tako mali broj ljudi, pa i čitavi društveni slojevi, na tome i bogate.

Pri tome treba imati u vidu i da je rast nezaposlenosti zaustavljen i da je on sada za 0,2 posto manji nego u isto vrijeme lani, kao i da su radni i drugi kolektivi, pritisnuti propisima, dostavili (ali opet ne svi) ovogodišnje potrebe za radnicima SIZ-ovima zapošljavanja i prema tim računicama posla će biti za više od 500.000 ljudi.

Stoga moramo biti zabrinuti zbog činjenice da jedni, pa činili veliku manjinu u društvu, postaju sve bogatiji, dok relativno mnogo većem broju pripadnika društva koji žive samo od svog rada standard pada zbog inflacije (iako je u prošloj godini došlo i do povećanja realnih osobnih dohodaka), odnosno neprestanog povećanja cijena svega što ulazi u troškove života. I ne samo zabrinuti, već moramo najzad i povesti odlučnu idejnu, političku i društvenu akciju da se otklanjaju krupne klasne i socijalne razlike i suprotnosti.

Osobni dohoci i mirovine svakako nisu glavni izvori novčanih ušteda stanovništva (a štednja stanovništva u ovom času čini 40 posto novčanih sredstava u zemlji), već se ona pretežno formira iz drugih izvora, a danas uvelike i kamatonosnim oplođivanjem deviznih i dinarskih ušteda u većim iznosima.

U određenoj mjeri, »milijarder« nastaju i u neregularnim odnosima između društvenog i privatnog sektora, u specifičnim spregama tehnobirokratskog i grupnovlasničkog monopola i privatnovlasničkog interesa, u kojima se društvena sredstva pretvaraju u privatni kapital i na razne druge načine »bogaćenja mimo rada«. Neki slojevi privatnih poduzetnika (tu, dakako, ne spadaju seljaci i zanatlije koji ne unajmljuju tuđu radnu snagu) danas u nas posluju ne samo u ovoj ili onoj povezanosti s društvenim sektorom proizvodnje i usluga (npr. privatno prevoznništvo, privatno ugostiteljstvo, neki proizvodni i uslužni servisi), već koriste i infrastrukturu, koja se stvara i održava društvenim sredstvima. Utoliko se radi i o pojavama »grickanja« društvenog dohotka i o njegovoj preraspodjeli u korist privatnog interesa.

Privatni kapital koji se stvara bilo prisvajanjem dijela društvenog dohotka, bilo eksploatacijom tuđe radne snage, bilo ubiranjem kamata, bilo prisvajanjem na razne načine dijela osobne potrošnje koja se alimentira iz rada na društvenim sredstvima teži da se prošireno reproducira. Stoga nužno pokazuje i ideološke i političke ambicije za svojim utjecajem u društvu i na društvenu svijest, odnosno želi da sebi stvori još veći prostor u društvu, te zagovara i ove ili one puteve i oblike šire restauracije privatnog vlasništva, kao alternative podruštvljavanja proizvodnje. Dakako, ne smijemo precjenjivati snagu tih privatnovlasničkih i sitnoburžoaskih tendencija u našem društvu, ali moramo biti svijesni činjenice da oni

vrše i određeni napad na društveno vlasništvo i stvaraju društvene nejednakosti.

No, da se razumijemo: kada sve ovo napominjemo time se ne izjašnjavamo protiv privatne inicijative i širenja rada i zapošljavanja u privatnom sektoru, a u okviru datih društvenih limita i kontrole. Naprotiv, *dužni smo raznim mjerama podupirati što veći razvoj male privrede i u privatnom sektoru i u tom pogledu ne smijemo ljude i javnost plašiti nekakvom stvarnom opasnošću kapitalizma*. Neka pojedinci mnogo imaju i mnogo zarađuju, ali neka i adekvatno doprinose i društvu i društvenom razvoju, a jasnim društvenim regulama i razrađenom i efikasnom poreskom politikom mogu se i moraju suzbijati tendencije privatnovlasničkih uzurpacija.

Veličina sredstava za proizvodnju u privatnom vlasništvu, npr. veličina zemljišnog maksimuma, nije sama po sebi presudna, ako postoje granice eksploataciji tuđeg rada i privatnovlasničkoj kapitalizaciji.

Radnim seljacima moramo otvoriti prostor za mnogo veću robnu proizvodnju koju oni mogu dati i za stjecanje i što većeg dohotka od svog rada i proizvodnje, a *našim radnicima u inozemstvu* pružiti stvarne šanse da u zemlji ulažu značajna ušteđena sredstva i tako osiguraju sebi i članovima svojih porodica posao, a i zapošljavaju druge nezaposlene ljude. Ako tim putem u privatnom sektoru izvan poljoprivrede možemo zaposliti, recimo, i pola miliona ljudi, onda bi to ne samo smanjilo nezaposlenost, već i stvaralo novi dohodak i povećavalo ukupno bogatstvo društva, povećavalo ponudu određenih roba na tržištu, više zadovoljavalo i potrebe velikih društvenih proizvođača za sirovinama, sitnim alatima i reprodukcijom materijalom, a i utjecalo na smanjivanje monopola dijela takvih proizvođača, itd.¹²

¹² Sitna robna proizvodnja u poljoprivredi, zanatstvu i doradnoj industriji i privatni vlasnici i rad u sektoru proizvodnih i ličnih usluga — ta mala privreda privatnog sektora, ne mogu predstavljati neku stvarnu opasnost, a ni alternativu razvoja društvenog vlasništva i daljnjem područjavanju rada i sredstava. Stoga joj moramo raznim mjerama društvene politike stvarati što povoljnije uvjete i slomiti razne birokratske otpore i procedure, a i dogmatske predrasude o njezinom karakteru i domašaju. Uostalom, i ona sama ima perspektivu samo ako se povezuje s društvenim proizvođačima i potrošačima, organizatorima i trgovcima i ako se u tendenciji izjednačava s radnicima u udruženom radu (udruživanje kooperanata u poljoprivredi, ugovorne organizacije udruženog rada). Drugo je pitanje da se u poslovnim odnosima društvenog i privatnog sektora ne dopušta prelijevanje dohotka u korist potonjeg (kao što ni društveni sektor ne bi smio zakidati privatnog proizvođača). No, i tu tržišna razmjena može stvari više-manje dovoditi u red.

Podruštvljavanje rada i sredstava još je historijski neodređen zadatak u razvoju socijalizma u našoj zemlji, a s obzirom na strukturu ukupnog rada u društvu, raspored njegovih pojedinih vrsta i količina »u« i »izvan« udruženog rada kao najpodruštvljenijeg oblika. A onda je tu i zadatak ravnomjernijeg tereta doprinosa za održavanje i razvoj društva. U tome bi morala doći do izražaja i klasna funkcija poreskog sistema i politike, a na žalost to je danas jedno od najneizgrađenijih, pa i najneurednijih područja naše državne i društvene politike.

U cjelini, kada se uzme ukupan rad u društvu, pa i rad naših ljudi vani čiji se plodovi transferiraju, a kojima se povećava bogatstvo društva u našoj zemlji, značajna većina stanovništva i te kako radi, čak i mnogo radi, ali zato se još ne radi najbolje i najviše na osnovnom radnom mjestu u društvenom sektoru. S druge strane, gotovo sav teret društvene »režije« i nadgradnje u najširem smislu, pa i obaveza stvaranja akumulacije u zemlji sa više od 23 milijuna stanovnika, počiva na oko četiri i po milijuna radnika u društvenoj privredi. Utoliko se na radnički dohodak svaljuje prevelik i pretežak teret održavanja i razvoja društva.

No, socijalne razlike se ne reproduciraju, a u posljednjim godinama i povećavaju, samo na toj osnovi razlika između ekonomije od rada u društvenom sektoru i svih oblika privatne porodične ekonomije, već i na osnovi razlika u visini osobnih dohodaka i mirovina prema vrstama rada, radnim organizacijama, granama i djelatnostima, teritorijama, mjestu i hijerarhiji, titulama, diplomama i svjedodžbama, pa i faktičnim uzurpacijama i klikaškim interesima, a da sve te razlike nisu zasnovane na većem ili manjem radnom doprinosu, raspodjeli prema rezultatima rada i produktivnosti rada (ne toliko pojedinaca već radnih organizacija). Naslijeđene ili nanovo stvarane i nerješavane razlike u uvjetima privređivanja, u primarnoj raspodjeli, u prisvajanju rente, monopolske dobiti i ekstradohotka osnova su velikih razlika u osobnim dohocima, pa onda i u mirovinama po organizacijama, granama i djelatnostima, pa se, prema tome, ni te razlike ne temelje na razlikama u proizvodnosti rada.

Jednako kao što moramo biti protiv uravnilovke, morali bismo suzbijati sve stare i nove socijalne razlike, koje ne proizlaze iz rada i od rada, iz radnog učinka i doprinosa pri-

padnika naše društvene zajednice, a dopuštati i stimulirati što veće razlike po osnovi rada, dakako uz izgrađenu i razvijenu politiku solidarnosti radnika, radnih ljudi i građana, socijalnu politiku i politiku dostupnosti i demokratizacije društvenog standarda (umjesto pretjerane privatizacije načina života i komercijalizacije i svega onog što je, recimo, mladima potrebno u kulturi, sportu, zabavi, a i starima i mladima na planu odmora i rekreacije).

Jedan od najzaoštrenijih problema u našem društvu je i neriješeno stambeno pitanje velikog broja radnika, a i penzionera, i slabe ili gotovo nikakve mogućnosti mladih da dođu do stana na osnovu svog rada i radnog doprinosa po ekonomskim kriterijima, pri čemu se može ugraditi kreditiranje i otplaćivanje iz budućeg rada i radnog doprinosa, a onda i po kriterijima solidarnosti i socijalne politike kao korektivnim. Čini mi se da su u oblasti stambene politike stvari toliko zaoštrene, da bi ih uskoro trebalo posebno razmatrati.

Osnovni problem u čitavom razvoju našeg društva, pa i u sadašnjim nastojanjima da se izađe iz ekonomske i socijalne krize jest *problem motivacije ljudi i svih proizvodnih i radnih kolektiva da rade više i bolje, da su na to natjerani ostvarivanjem što većeg dohotka u sferi ekonomske prinude* (prodaja roba na tržištu, naknada ili »cijena usluge« za prosvjetni, naučni, kulturni, zdravstveni rad i drugi rad u društvenim djelatnostima putem slobodne razmjene rada), *a krajnje stimulirani u sferi raspodjele* prisvajanjem što višeg osobnog dohotka na razini pojedinaca, te stvaranjem što veće akumulacije i fonda zajedničke potrošnje na razini radnog kolektiva (osnovne i radne organizacije udruženog rada, radne zajednice). To, u načelu, uz razlike koje se podrazumijevaju, vrijedi i za rad i radne ljude u privatnom sektoru.

Kreativni rad se uglavnom malo ili nikako stimulira u odnosu na rutinski, inventivni u odnosu na reproduktivni, stvarno proizvodni u odnosu na formalno proizvodni, rad u pogonima, istraživačkim i razvojnim službama, laboratorijama i konstruktivnim biroima u odnosu na rad u kancelarijama, naučni, kulturni i prosvjetni rad u odnosu na upravno-funkcionerski rad, itd.

Velika većina radnika danas ne može da živi na već dostignutoj razini prosječnog standarda u nas (uz sve razlike po teritorijalnim područjima, kulturno-nacionalnim i lokal-

nim sredinama i naseljima) od osobnog dohotka, zarađenog (ili nezarađenog) u redovnom radnom vremenu na svom radnom mjestu. A da se i ne spominje da su penzioneri u još nezavidnijem položaju. Povećava se, uslijed učinka inflacije, broj onih koji su došli na razinu egzistencijalnog minimuma, pa i ispod njega.

Osobni dohodak radnika ne može imati karakter socijale ni u smislu da mu se poklanja, ni u smislu da mu je neposredno ugrožen, a nizak i onda kada je produktivnost njegova rada i produktivnost njegovog radnog kolektiva zadovoljavajuća i visoka i kada je takav i njegov radni doprinos. Svaki je rad mjerljiv i svaki rad radni ljudi kao samoupravljači moraju da mjere i da dohodak ostvaruju, raspoređuju i dijele i u svom interesu, ali i u interesu društva i društvenog razvoja, da su stimulirani na veća ulaganja danas, da bi sutra imali veći dohodak, itd. Decenijama naglašavamo potrebu dosljedne raspodjele prema rezultatima rada, ali nam nije pošlo za rukom da je uspostavimo na svakom radnom mjestu, u svakoj sferi društvenog rada i u čitavom društvu. Borba za provođenje i ostvarivanje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije morala bi i na tom planu donijeti prekretnicu. A na to nas pobliže obavezuju i zaključci 24. sjednice CK SKJ prethodnog saziva o ostvarivanju ustavnog položaja radnika u raspolaganju i upravljanju dohotkom i sredstvima društvene reprodukcije.

6. Sadržaj socijalističke samoupravne demokracije određen je položajem čovjeka u procesima rada i u odnosima proizvodnje

Savez komunista i svoje djelovanje i akciju svih organiziranih socijalističkih snaga, te samu praksu i domete socijalističke demokracije ocjenjuje prema tome u kojoj mjeri čovjek samoupravno odlučuje o uvjetima svoga rada i života. Socijalističko samoupravljanje i jeste historijski progres u mjeri u kojoj on pridonosi procesu oslobođenja rada i ostvarenju slobode čovjeka. Naš komunistički pokret i nema drugog cilja osim borbe za »pravu demokraciju« radikalnim zahvatom u društveno-vlasničke odnose i političku nadgradnju,

kako bi od političke emancipacije išli u susret općeljudskoj emancipaciji.

Kao što smo naglasili i u posebnoj rezoluciji 13. kongresa SKJ, socijalistička samoupravna demokracija preuzima, obogaćuje i bitno proširuje područje čovjekove slobode i ljudskih prava i u odnosu na dostignuća građanske demokracije, jer je stvarni sadržaj svake demokracije i ljudskih prava i sloboda danas pogotovo određen prije svega položajem čovjeka u procesu rada i u odnosima proizvodnje.

Brojne su, međutim, činjenice koje pokazuju da je, uprkos formalno razgranatom mehanizmu socijalističke samoupravne demokracije, došlo do ozbiljnog sužavanja njezinih konkretnih sadržaja za radnika, radnog čovjeka i građanina, i to ne da se nije demokratizirala neka opća atmosfera u društvu, već što se ljudima događa; što mogu, a što ne mogu i ne smiju, u čemu su nemoćni, pa onda i nezadovoljni u posve opipljivim stvarima svakidašnjeg rada, života i ponašanja. Demokracija uzmiče i tamo gdje dolazi do snažne i neprincipijelne politizacije interesa i onda kada se smanjuje stupanj tolerancije prema drugima, kao izraz i određene socijalne nesigurnosti ljudi ali i destruktivnog djelovanja idejno i politički neprihvatljivih tendencija.

Česte su pojave nepoštivanja osnovnih demokratskih sadržaja, procesa i postupaka donošenja odluka i normativnih akata; previše je u radnim organizacijama, radnim zajednicama, društveno-političkim zajednicama i organizacijama, u delegatskom sistemu i u svim tijelima odlučivanja režiranih situacija i naknadne legalizacije prethodno i u užim grupama dogovorenih odluka; u jednom broju organizacija udruženog rada i društveno-političkih zajednica i drugih institucija grupe ljudi imaju monopol kadrovske politike i funkcije dijele i zadržavaju u svom krugu; krupni su i problemi u ostvarivanju ustavnosti i zakonitosti, kršenja i neizvršavanja zakona, samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, društvene nediscipline, korupcije i pljačke društvene imovine; česte su i pojave nepoštivanja osnovnih i neotuđivih samoupravnih prava radnika i radnih ljudi; radni čovjek i građanin često je nemoćan u ostvarivanju svojih svakodnevnih interesa, prava i dužnosti pred birokratskim ponašanjem i arogancijom, odnosno birokratski formalizam i učmalost često mu zagorčavaju život; veoma su zabrinjavajuće i pojave ugrožavanja os-

novnih ustavnih sloboda i prava pojedinih pripadnika naroda i narodnosti Jugoslavije od strane nacionalistički i šovinistički orijentiranih pojedinaca i grupa — od nacionalističke isključivosti i pritisaka u sferi jezika, pa do rušenja spomenika, pritisaka na iseljavanje i drugih oblika pritisaka i napada na čast i integritet čovjeka.

Utoliko se može reći da je stvarne socijalističke samoupravne demokracije još premalo, štoviše, da u našem društvu slabi radničko-klasni karakter političke vlasti i demokracije, a i dalje jača tehnobirokratski monopol koji nameće etastičko-birokratske i građansko-liberalističke alternative našem socijalističkom samoupravnom razvoju. Utoliko raste i pritisak ka suspenziji socijalističke samoupravne demokracije, s jedne strane, u pravcu jačanja komandne uloge partije i elemenata jednopartijskog sistema, a, s druge strane, u pravcu uvođenja političkog pluralizma i višepartijskog sistema.

Umjesto na monopolu jedne partije ili pluralizmu monopola političkih partija, naš sistem socijalističke samoupravne demokracije zasniva se na pluralizmu samoupravnih interesa. Stoga je i zadatak Saveza komunista da se mnogo više angažira na stvaranju uvjeta za neposredno i autentično izražavanje pluralizma samoupravnih interesa (interesa samoupravljača i njihovih samoupravnih organizacija i zajednica), na poticanje i razvijanje demokratskih metoda njihova razmatranja i usaglašavanja, kao i njihovoj klasno-političkoj sintezi sa stajališta historijskih interesa radničke klase. A elementima političkog pluralizma, koji još uvijek postoje u našem društvu jer izviru iz klasnih, ekonomskih, političkih, socijalnih i drugih uvjeta života i rada ljudi, omogućeno je da se izražavaju na takav demokratski način u Socijalističkom savezu koji je u skladu sa sistemom socijalističke samoupravne demokracije. U takvom sistemu ni Savez komunista nije klasična partija, koja bi bila nosilac monopola na političku vlast, već idejna i politička avangarda radničke klase koja svoju specifičnu društvenu ulogu ostvaruje samo u demokratskoj povezanosti sa svim socijalističkim i demokratskim snagama našeg društva.

Demokratski sistem pluralizma samoupravnih interesa omogućava da se i razlike, pa i konflikti, između pojedinih dijelova radničke klase, a do kojih neizbježno dolazi uslijed različitih uvjeta privređivanja i položaja na tržištu, raznih

monopola i drugih pogodnosti u stjecanju dohotka, različitog organskog sastava faktora proizvodnje, same njihove uloge kao robnih proizvođača itd., prevladavaju na samoupravan način, a bez težih sukoba i suviše politizacije i političkog konfrontiranja i arbitriranja.

Upravo zbog pojava sužavanja prostora stvarnoj socijalističkoj samoupravnoj demokraciji, širila su se zagovarjanja sloboda i demokracije u jednom liberalističkom smislu, iako liberalizam, kao što je to i E. Kardelj isticao, »nema mnogo veza s slobodom i demokratijom u samoupravnom socijalističkom društvu, ali je veoma povezan sa iznuđivanjem slobode za one snage u našem društvu koje prema Ustavu ne mogu imati slobodu, to jest slobodu za političku borbu protiv socijalizma i samoupravnih prava radnih ljudi«.

Nosilac tehnobirokratskog monopola u našem društvu kao da se osjeća slično kako se osjećao kapitalista u građanskom društvu, pa je spreman, baš zbog toga što dobro zna da ključne pozicije odlučivanja u društvu ima u svojim rukama, prihvatiti i tolerirati i sve ono što je verbalna sloboda, sloboda manifestiranja, sloboda političkog izražavanja, sloboda mitingovanja.

Kao borci za ljudski progres i slobodu, za istinsku čovjekovu sreću, mi ne možemo tražiti budućnost ljudske slobode u jačanju prava koja proizlaze iz privatnovlasničkih odnosa, već u traganju i borbi za više oblike ljudskih, demokratskih, ekonomskih, političkih i drugih odnosa i života. Polazeći od dosegnutih tekovina razvoja ljudskog društva, ta ljudska prava i slobode mi moramo dalje razvijati njihovim oslobađanjem od egzistencijalne prinude i vlasničkog monopola, od ostataka svih vrsta zavisnosti i potčinjenosti koje je taj razvoj ljudskog društva također sa sobom donio.

Pogledi koji negiraju klasnu suštinu demokracije — a nosioci su im prije svega oni društveni slojevi, koji svoju materijalnu poziciju ne zasnivaju na radu, otuđena birokracija i tehnokracija i malograđanski dijelovi inteligencije — slobodu shvaćaju kao nešto što je iznad društva, iznad njegovih klasnih suprotnosti i idejnih i političkih sukoba. A opet kao marksisti znamo da se, kada je riječ o društvenim suprotnostima, ne radi o borbi mišljenja već o sukobu konkretnih interesa koji se međusobno isključuju.

Birokratske snage u savezu sa malograđanskim konzervativizmom, jednako misle da je revolucija završena i da je došlo vrijeme empirizma i pragmatizma, da racionalni kriteriji treba da nadomjeste ideologiju. Odatle i identificiranje demokracije i liberalizma, odnosno to je socijalno tlo iluzije da će liberalistički odnos dovesti do konstruktivnog demokratskog dajaloga s nosiocima nacionalizma, birokratizma, tehnokratizma, itd.

U klasnim društvima današnjeg svijeta nema natklasne demokracije, te zato zagovarati nekakvu natklasnu demokraciju znači praktički politički razoružati radničku klasu, poništiti tekovine socijalističke revolucije i pustiti ponovno sve duhove prošlosti da opet zaigraju svoj krvavi pir na ovom našem historijski nemirnom području. Mi jesmo za širenje demokracije, ali za demokraciju u socijalizmu, a ne za demokraciju kao oružje borbe protiv socijalizma.

Na našoj društvenoj sceni nudi se i tzv. civilno društvo kao alternativa »ne samo etatističkom socijalizmu, nego i kao alternativa samoupravnom obliku socijalizma«. No, samo socijalističko samoupravljanje u sebi sadrži i civilno društvo, jer ne podređuje sve odnose državi, a u isto je vrijeme i oblik diktature proletarijata, historijski razvijeniji od samog civilnog društva. Jer, civilno društvo jest samo antietatizam, a zamišljen kroz politički pluralizam u tzv. pravnoj državi. Naglašavanje funkcije države i kontrole nad njom u civilnom društvu, putem »nezavisne javnosti«, ima malo toga zajedničkog s marksističkom koncepcijom odumiranja države, a prema kojoj bi se sama država postepeno spojila sa proizvodnim odnosima, odakle je i proizašla, i u njima — u uslovima komunističkog društva — kao snaga vlasti i sile nestala.

Civilno društvo, i kada bi se stvarno uspostavilo, bilo bi zapravo izraz nekakvog »historijskog kompromisa« etatističko-birokratskih snaga i snaga građanske restauracije. I jednima i drugima takav bi kompromis odgovarao, jer bi »čuvao« postojeće proizvodne i društvene odnose uz snažnu državu i »žestoko tržište«.

Upravo danas, kada su u našem društvu bez sumnje narasle konfliktne situacije i zaoštrile se društvene proturječnosti, pokazuje se u svom punom svjetlu, uprkos svim tendencijama koje slabe, historijski doseg i progresivnost socijalističke samoupravne demokracije, da na demokratski i najefi-

kasniji način razrješava konflikte i proturječnosti. Primjerice, u našoj zemlji je prošle godine bilo 927 obustava rada, u kojima je učestvovalo 93.794 radnika. Nije bilo nikakvih i ničijih nasilnih intervencija u slučaju ma i jedne obustave. To na najuvjerljiviji način govori o demokratskoj širini našeg sistema, a još više, usprkos i velikom nezadovoljstvu i visinom osobnih dohodaka i konkretnim pojavama uzurpacija samoupravljanja, birokratizacije i raznih deformacija, o visokoj svijesti i povjerenju najširih radnih slojeva u sistem socijalističke samoupravne demokracije i o njihovoj aktivnoj ulozi u njemu. Ujedno demantira i razne špekulacije i glasine i u raznim »nezavisnim« i drugim sredstvima informiranja i u nas i u svijetu o tobožnjim prijetnjama pojedinaca ili rukovodstava upotrebom sile, čak i vojske u gušenju obustava rada, itd. A da njihove teze i njihovo djelovanje objektivno služe i ekstremnim faktorima koji rade na političkoj destabilizaciji Titove Jugoslavije nema ni potrebe dokazivati. Uostalom, upotreba oružane sile protiv vlastitog naroda nezamisliva je i suprotna suštini i realnosti naše koncepcije općenarodne obrane, jednako kao što je nedopustivo i nezamislivo bilo čije potpirivanje kapitulacije pred neprijateljem. Naši ljudi i radnici raspolažu i oružjem u našem teritorijalnom sistemu Teritorijalne obrane i oni su oslonac naše snage obrambene, pa i snage i moći same JNA, kao integralnog dijela našeg sistema obrane. Zar bi to dopuštao sistem, koji se plaši naroda?

U posljednje vrijeme učestali su napadi raznih uskih grupa i razularenih pojedinaca i na ulogu i integritet JNA, a iz vrlo prozirnih nacionalističkih, anarhističkih i kvazihumanističkih pobuda. Naša armija bila je, jest i ostat će ne samo oslonac i zaštitnik jedinstvene socijalističke revolucije svih naših naroda i narodnosti i jedinstva i teritorijalnog integriteta socijalističke Jugoslavije i snaga koja se u krvi rodila da bi izražavala i bratstvo i jedinstvo, kao vojska koju je stvorio Tito, već i stvaralački činilac društva koja živi u narodu i s narodom. Nije bila i neće ni biti u iskušenju da se sukobi sa narodom. Naš je narod u Marksovom smislu naoružanog naroda i naša najveća armija upravo zbog toga što želi slobodu, mir, nezavisnost i socijalizam, pa i iz istih razloga gaji i golemo povjerenje u JNA. Provokacije izoliranih grupa i okorjelih nacionalista takvu ulogu i sliku JNA neće moći promijeniti, ali to ne znači da mogu ostati bez naših pravih i

energičnih odgovora. Drugo je pitanje što u realizaciji koncepcije općenarodne obrane i društvene samozaštite ima problema, koji izviru i iz složenosti i nedorađenosti društveno-ekonomskih odnosa na novim osnovama, i koji zaslužuju smirenu argumentovanu i demokratsku raspravu.

No, treba reći nešto i o pitanjima političkih sloboda u užem smislu. Pojedinci i grupe koje u posljednje vrijeme u nas sve agresivnije istupaju, a i pokušavaju se organizirati i povezati sa antisocijalističkih i antikomunističkih pozicija optužuju naše društvo da je nedemokratsko, represivno, čak i totalitarno. Ono je, po njima, tvorevina »antistaljinističkog staljinizma« i kominternovskog bića samog Saveza komunista Jugoslavije. Poznato je, koliko rabotu takvih pojedinaca i grupa daju na velika zvona, pred svojom javnošću, a reklamirajući je kao tobože hrabru borbu za poredak slobode i za ljudska prava i slobode, i određeni reakcionarni, antisocijalistički i antikomunistički krugovi u inozemstvu, koji priželjkuju, i ne samo to nego i sami poduzimaju ovo ili ono u specijalnom ratu, da socijalizam u znaku stvarne socijalističke demokracije u Jugoslaviji bude kompromitiran i da se Jugoslavija jednog dana natjera, i u ekonomskom i u političkom pogledu, na »opcije« i »alternative« koje su tim krugovima na srcu.

A šta je sa političkom represijom? U ovoj zemlji se javno, a nekažnjeno govore i rade stvari, za koje se i u zemljama s najdužom tradicijom i najrazvijenijom praksom građanske demokracije poziva i na krivičnu odgovornost, jer se u biti tretiraju kao subverzija protiv postojećeg poretka. A istina je, da kod nas ima i slučajeva nezgrapnih i nepotrebnih represivnih mjera prema pojedincima, koji se uz to nalaze i na marginama društva, a da opet na drugoj strani pojedinci i grupe koji otvoreno pozivaju na rušenje ustavnog poretka i razbijanje Jugoslavije, negiraju postojanje čitavih naših naroda i druge naše narode optužuju kao genocidne, traže ukidanje pojedinih naših republika i pokrajina i prekrajanje granica, prolaze posve nekažnjeno. To je, međutim, problem primjene jednakih aršina pravne odgovornosti u svakom kraju zemlje, za sve građane.¹³

¹³ Što se tiče kažnjavanja za političke delikte, navodimo podatak da politički kriminalitet u našoj zemlji čini samo 0,2 posto ukupnog kriminaliteta. Kada bi se izuzelo Kosovo, gdje se moraju razbijati ilegalne grupe i organizacije koje djeluju na programu etnički čistog Kosova, njegovog otcjepljenja.

Upravo oni krugovi i pojedinci koji najviše i beskrupulozno druge etiketiraju ne samo da optužuju čitavo društvo i čitav Savez komunista za tobožnji staljinizam, totalitarnost, nedemokraciju, represivnost i želju za fabriciranjem i proganjanjem neprijatelja, već i sva rukovodstva, sve političare i pojedine ličnosti na javnim dužnostima prozivaju kao štetne i kao krivce za sve nedaće u društvu, a bez pokazivanja ma i minimalne pažnje prema istini. Za proganjanje neprijatelja optužuju nas oni koji se i prema Savezu komunista i prema čitavom našem sistemu postavljaju neprijateljski i koji se ne ustručavaju da pozivaju na obračune i društvene rasplete u korist svojih »alternativa« građanske restauracije ili birokratske represije.

No, mi komunisti i svi socijalistički opredijeljeni ljudi doista ne smijemo uzvraćati ravnom mjerom, te i sami etiketirati druge, istupati neargumentirano, povoditi se za glasinama umjesto dobrog prethodnog informiranja.

Boreći se za razvoj socijalističke demokracije, mi se moramo boriti i *za razvoj socijalistički opredjeljenog javnog mišljenja*. Da je demokracija u društvu nemoguća bez javnosti, a i demokracija u Savezu komunista bez duboko demokratskih metoda i unutar njega i u odnosu na društvo u cjelini, uz oslonac na radničku klasu i narodne mase, potvrđuju svi naši prelomni historijski momenti. Naš sukob sa staljinizmom 1948. bio je simbolički označen onim za dogmatske snage ne-

i razbijanja Jugoslavije, i ta veoma niska stopa političkog kriminaliteta bila bi gotovo upola manja. A među onima kojima se sudi za tzv. političke delikte su i teroristi koji postavljaju paklene mine i pokušavaju diverzije, ruše spomenike revolucije, udružuju se u ilegalne organizacije. Kada se ne bi pokretali postupci i za izlivanje primitivne nacionalističke i rasističke mržnje, a što striktno uzimajući i ne spada u tzv. političke delikte već u delikte protiv čovjeka, tema političkog kriminala gotovo da bi u nas bila posve neaktuelna. No, u svijesti ljudi u našoj zemlji još uvijek su više nego svježja sjećanja na zločine i bratoubilačka zvjerstva i iza posljednjeg rata, a i još je mnogo atavističkih poriva, pa to izaziva predostrožnost organizirane svijesti i institucija društva zbog mogućih novih takvih pojava, jer još, usprkos svemu što su revolucija i socijalizam promijenili i u odnosima i u svijestima, nismo historijski do kraja izišli iz nekih traumatiziranih okolnosti. To onda određuje i stupanj opasnosti po društvo od određenih činjenja, po kojem se primjenjuje pravna odgovornost.

Na verbalni delikt putem štampanih stvari u razdoblju od 1981. do 1985, dakle u razdoblju od pet godina, reagiralo se zabranom u 36 slučajeva, i to 10 listova, mahom lokalnih vjerskih, 16 knjiga, a tu spada čak i zabrana knjige jednog narodnog heroja zbog uvrede druge osobe, 3 časopisa, 2 kalendara, 2 turistička prospekta, 1 geografske karte (pogrešno ucrtane granice), 1 biltena, 1 plakata. Koliko nam je poznato, nema demokratske zemlje u kojoj nadležni organi ne izriču slične zabrane, a zbog stvari koje su uperene ne samo protiv poretka, već i druge ličnosti i javnog morala.

zamislivim potezom objavljivanja rezolucije Informacionog biroa u »Borbi«. I u aktuelnim teškoćama uloga javnosti neodvojiva je od demokratizacije, a bez nje nema novog zamaha socijalističkog samoupravljanja. Javnost kod nas ne može biti sredstvo liberalizacije politike u slobodi igara politički otuđene društvene moći, nego mora postojati sredstvo socijalne revolucije i ključni mehanizam ostvarivanja toliko zahtijevane i potrebne odgovornosti. Razumije se, to pretpostavlja da se u svim institucijama koje bitno oblikuju javno mnjenje onemoguću infiltracija, pa i dominacija nosilaca antisocijalističke svijesti i aktivnosti.

Još postoji zatvorenost centara odlučivanja pred javnošću, kada se radi o odlučivanju o investicijama, o stvarnom stanju privrednih organizacija, o međunarodnim odnosima, o tehnološkim sporazumima, o energetskej politici, o ugroženosti prirodne okoline. A javnost je u svim tim oblastima posebno značajna kao faktor utjecaja i kontrole, da bi se osiguravao društveni progres. Socijalistička javnost pretpostavlja pak slobodno, veoma kritično, istraživačko i odgovorno novinarstvo, koje bi na svjetlo dana izvlačilo i razne skrivene centre moći, a ne kritizersko i senzacionalističko novinarstvo, kojem danas pribjegavaju neka javna glasila, ili novinarstvo koje je poslušno, recimo, prema vlastitim republičkim ili lokalnim autoritetima, a veoma neodgovorno i slobodno u napadima na savezna rukovodstva i rukovodstva drugih republika i pokrajina, te u prozivanjima »tuđih« društvenih i nacionalnih sredina.

Nama nije potrebna demokracija samo u funkciji nekakvog političkog plašta ili omotača, već zbiljska demokracija u proizvodnji materijalnih i duhovnih uvjeta ljudskog života, demokracija na licu mjesta koja omogućava da radni čovjek i građanin sam rješava pitanja svoga rada i života. U tom smislu, moramo *prevladati hiperorganiziranost i hipertrofiranost institucija našeg političkog sistema socijalističke samoupravne demokracije, njegovu tromost, raširenu metodu da svi sve rade, papirnatu komunikaciju i gotovo pravu eksploziju normiranja.*

Jedno od bitnih idejnih pitanja razvoja našeg političkog sistema, a time i našeg daljeg društvenog razvoja — koje moramo potpunije sagledati i razjasniti dijelom i na ovoj sjednici, iako ćemo o tome uskoro držati i posebnu sjednicu —

jeste i pitanje našeg odnosa i naše odgovornosti za provođenje zakona i drugih odluka usvojenih u delegatskom skupštinskom sistemu.

Socijalističko samoupravljanje, koje se zasniva na integraciji društvenog rada i društvenog upravljanja, na stvaralačkoj energiji, inicijativi i aktivnosti najširih radnih masa, mora transformirati i funkciju izvršavanja (provođenja) zakona i drugih akata i odluka na način da ona postaje sve više neposredna funkcija, neposredna briga i odgovornost samoupravljača i njihovih subjektivnih snaga, a ne isključiva domena, briga i odgovornost izvršnih i upravnih organa.

U našem društvu i u redovima organiziranih socijalističkih snaga mnogo je, inače, nerazumijevanja vezanih za *ulogu i funkciju države u ovom periodu našeg razvoja*. Država se posvuda u svijetu kreće u pravcu vlastitog gigantizma i svestranog kontrolora i pokazuje tendenciju da svoju ulogu garanta zakonitosti, slobode građana, ustavnog poretka i suvereniteta proširi na kontrolu čitavog društva i svih pojedinaca, društva ovdje shvaćenog kao civilnog društva. Odatle su tim više dragocjene naše preokupacije i praksa odumiranja države posebno u njezinoj funkciji uzimanja i dijeljenja društvenog viška vrijednosti. Poseban specifikum etatizma u nas je, međutim, tendencija da svi nivoi organizacije državne vlasti, od općine do federacije, funkcioniraju za sebe i također pokazuju tendenciju »proširene države«, pri čemu institucije samoupravljanja postaju paradržavni organi. Umjesto države, koja skuplja glavninu akumulacije na saveznom nivou, dobili smo akumulativne države u okvirima republika i pokrajina, a što je vodilo i tome da decentralizacija sa saveznog nivoa postaje centralizacija na republičkom nivou, te da demokratizacija političkog života putem sistema socijalističkog samoupravljanja poprima i elemente nacionalne homogenizacije političkog života.

Sadašnje stanje je paradoksalno i po tome, što država, usprkos svim intencijama i proklamacijama, dovoljno efikasno i uredno ne obavlja svoje funkcije, za koje je i danas nužna i pozvana. Sudstvo, privredno sudstvo, inspekcije, SDK, porezni organi, komiteti za privredu i komunalne djelatnosti, slijedeći logiku zaokruženog policentričnog etatizma, često ne provode zakone, nego su sve više izvršni organi otuđene moći. Savezni se zakoni baš i ne moraju poštivati i primjenjivati, itd.

Snažne tendencije zadržavanja i širenja etatističkih odnosa, kao i mnogi problemi koji su odranije ostali neriješeni u političkom sistemu, ili su se pojavili na tragu primjene Ustava i Zakona o udruženom radu, nametnuli su potrebu kritičkog razmatranja funkcioniranja političkog sistema i promjena u njemu, a izradom »Kritičke analize funkcionisanja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, raspravama o njoj i prijedlozima promjenama u Ustavu, koji su upravo u proceduri, mi smo — sa zakašnjenjem a uz mnoga prethodna raščišćavanja, pa i nesuglasice, o smislu, obimu i smjeru promjena — započeli taj posao. A morali smo ranije i kontinuirano otklanjati »uska grla« i mijenjati ono što život ne potvrđuje. Jer, naš sistem sam po sebi je sistem neprestanih promjena, da bi se dalje razvijalo socijalističko samoupravljanje. Stoga su i sva izvedbena institucionalna rješenja u njemu podložna kritici našeg iskustva i prakse i izložena promjenama, kako bi omogućavala brži razvoj socijalističkog samoupravljanja i dalje jačanje vlasti radničke klase i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti. Smisao promjena je upravo da se ojačaju osnovna načela koja izražavaju kontinuitet naše revolucije i ukupnost strategije socijalističkog samoupravljanja.

Sa prijedlogom *da se pristupi promjenama Ustava SFRJ, kao i radom na promjenama Zakona o udruženom radu*, a koji su u skladu s odlukama 13. kongresa SKJ, učinjen je značajan korak naprijed u praktičnoj razradi naših opredjeljenja, a same promjene koje se predlažu obuhvaćaju onaj krug pitanja za koja je postignuta šira politička suglasnost da ih treba rješavati upravo u ovom društvenom trenutku. Promjene će se nastaviti i putem izmjena sistemskih zakona i drugih provedbenih akata. Promjene ćemo nastavljati svugdje tamo gdje nas život na to upućuje i tjera. U tom smislu mi moramo otklanjati našu tromost i neodlučnost, kao i izbjeći neproduktivno gubljenje vremena u raspravama o pitanjima koja je naš socijalistički razvitak već prevladao, odnosno o pitanjima koja nam nameću snage bilo građanske restauracije bilo etatističko-birokratskog monopola, koje bi htjele ne samo mijenjati pojedina rješenja u sistemu već i sam sistem i njegovu strategiju.

Ustavne promjene ne mogu zadovoljiti one koji su od njih tražili jačanje centralističkih i unitarističkih odnosa u

zemlji. Iznevjerene su i nade onih koji su očekivali dalje razgrađivanje odnosa u federaciji i stvaranje odnosa konfederacije. Suština ustavnih promjena je u tome da jačaju kohezivnu snagu zemlje na osnovama daljeg razvoja integralnog socijalističkog samoupravljanja. Savez komunista utoliko treba da nosi idejnu i političku akciju, kako bi se te promjene provele u predviđenom roku i kako bi se sačuvala i onda i u društvenoj zbilji potvrđivala njihova suština.

7. Uporedo i s jednakom odlučnošću moramo se boriti i protiv unitarističkih i separatističkih tendencija

Međunacionalni odnosi u socijalističkoj Jugoslaviji oblikovani su politikom našeg komunističkog pokreta još od vremena uoči drugog svjetskog rata i ukupnim dosadašnjim tokovima i dostignućima naše socijalističke revolucije, koja je upravo na planu ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti koji zajedno žive u jednoj zemlji pružila najprogressivnija rješenja, kakva se još ne prakticiraju ni u jednoj drugoj zemlji.

Za nas je danas, međutim, najznačajnije pitanje u samim međunacionalnim odnosima da li se oni počinju uređivati po logici socijalističkih samoupravnih odnosa ili su i dalje uveliko etatizirani. Na žalost, budući da još postoji velika etatizacija proizvodnih i društvenih odnosa u cjelini, i međunacionalni odnosi su još u mnogočemu etatizirani, te ih se još uveliko i sagledava kroz prizmu države, državnosti, društvenih kompetencija, njihove podjele između savezne države i republika, republika i pokrajina, itd. Još uvijek gledamo na stvari pretežno kroz aršine tko ima svoju državu, i da li je ona i u čemu nadležna da uređuje, te kakvi su odnosi između savezne države, koja je država svih naroda i narodnosti Jugoslavije, i republičkih država a onda i pokrajinskih autonomija. Još nije pobijedila logika razmišljanja, da se ti odnosi uređuju i razvijaju na osnovi odnosa samoupravljanja, pri čemu se proizvođači povezuju, da bi proizvodili, da bi se razvijali, da kreativne snage društva rastu bez obzira na nacionalnu pripadnost i teritorijalne granice, bez obzira na to u kojoj općini, pokrajini i republici ljudi žive.

Nacionalna ravnopravnost, bez sumnje, pretpostavlja i punu ravnopravnost naroda i narodnosti da u okviru društveno-političkih zajednica u kojima žive raspolažu svojim prirodnim bogatstvima i viškom svog društvenog rada, odnosno da upravljaju cjelokupnim tokovima društvene reprodukcije.

Prema tome, postojanje republičkih i pokrajinskih privreda, shvaćenih u ovom smislu, nešto je što se u našoj zajednici samo po sebi podrazumijeva, što je sastavni dio slobode i ravnopravnosti svakog našeg naroda i narodnosti. Ali, iz takvog prava raspolaganja nikako ne proizlazi logika zatvaranja privrede i razvoja u republičke i pokrajinske granice, bez njihovog povezivanja na čitavom jugoslavenskom prostoru. Jer, republike i pokrajine su, osim za vlastiti razvoj, odgovorne i za razvoj Jugoslavije kao cjeline.

Zbog toga je za naš privredni razvoj, ali i za idejno i političko jedinstvo, bitno da li su i koliko na djelu udruživanje rada i sredstava u rukama proizvođača kao samoupravljača bez obzira na republičke i pokrajinske granice, ili o društvenim sredstvima i o višku rada još odlučuju etatističke i birokratske strukture, pa to onda vodi i stvaranju posebnih republičkih i pokrajinskih tržišta, dok se uloga jugoslavenskog tržišta svodi na naturalnu razmjenu dobara koja preostaju nakon »podmirenja« republičkih ili pokrajinskih potreba.

Upravo iz ustavne pozicije republika i pokrajina proizlazi i njihova odgovornost i obaveza u poticanju slobodnog kretanja svih činilaca proizvodnje i neposrednog samoupravnog udruživanja rada i sredstava na jedinstvenom jugoslavenskom tržištu. To je, ujedno, i materijalna osnova jačanja jedinstva i političke stabilnosti Jugoslavije.

Etatistički monopoli još su u cjelini društvene reprodukcije snažni, a samoupravno raspolaganje akumulacijom i povezivanje proizvođača u svrhu njezinog pribiranja i upotrebe, još su na samim počecima, pa se to negativno odražava i na međunacionalne odnose, čak i sa opasnošću njihovog pogoršavanja.

Nacionalizam utoliko u etatizmu i tehnobirokratizmu ima realno društveno tlo i prijeti i Savezu komunista Jugoslavije i svim njegovim dijelovima, da ih iznutra rastače, da slabi jedinstvo i revolucionarnu ulogu čitavog Saveza komunista Jugoslavije.

O opasnosti nacionalizma dovoljno je rečeno i u tezama, što ih je Predsjedništvo uputilo Centralnom komitetu za raspravu na ovoj sjednici, tako da i nema potrebe da se to ponavlja u ovom uvodnom izlaganju. No, ipak naglasimo da su u vremenu nakon Titove smrti, a zbog naše ekonomske krize i olabavljene sposobnosti SK da jedinstveno djeluje na načelu demokratskog centralizma, nacionalističke pojave narasle. Štoviše, izrađeni su ili, bolje rečeno, obnovljeni nacionalistički programi koji se sve otvorenije i agresivno propagiraju.

U tom smislu prijeti realna opasnost da nacionalističke preokupacije zarobe veći broj ljudi, a posebno da prodru i u omladinu. U kriznim situacijama, kada mnogi ljudi ne vide perspektivu pred sobom, svoju šansu dobivaju antisocijalističke i antikomunističke snage, a nacionalizam je među njima ne samo najopasniji nego, zbog mnoštva okolnosti, i najprijemčljiviji. Nacionalizam nalazi uporište i u snažnim klerikalističkim tendencijama u dijelovima vjerskih organizacija i njihovih hijerarhija, pa utoliko računa i na zloupotrebu vjerskih raspoloženja ljudi, pri čemu i kleronacionalisti najviše računaju na pristaše u redovima mladih.

Sve se više iznose tvrdnje, koje su, dakako, u službi upravo nacionalističkih interesa, da su svi naši narodi i narodnosti u ovakvoj Jugoslaviji kakva je danas — na gubitku, gubitnici, da su ugroženi i da nemaju perspektive. A istina je, dakako, u tome da su se još ulaženjem u narodnooslobodilačku borbu naši narodi izjasnili, a njezinom pobjedom i izborili, za svoje samoodređenje u federativnoj zajednici, dakle, za preuređenje Jugoslavije na toj osnovi, a naše narodnosti za svoju ravnopravnost u svakom pogledu, pa i u tom smislu da su također činioci državnosti republika i federacije. Narodnooslobodilačka borba je bila zajednička i zajednička je bila pobjeda u toj borbi. Utoliko su i teze da su i odluke AVNOJ-a bile oktroirane, vrlo providne i u biti nacionalističke. Kao da te odluke nisu prirodno proizašle iz uvjerenja, želja i odluka antifašističkih snaga u svim našim narodima i narodnostima, da nova Jugoslavija bude federacija, u kojoj će svi narodi biti priznati i ravnopravni.

Na literaturu koja dovodi u pitanje rješavanje nacionalnog pitanja u novoj Jugoslaviji, a i odluke AVNOJ-a, nastavljaju se teze da Ustav iz 1974. godine nije na liniji odluka.

AVNOJ-a već da je njihova duboka revizija.¹⁴ A takve teze, i bez obzira na to kako se obrazlažu, najčešće idu prema zahtjevima da se uvedu ili obnove centralistička i unitaristička rješenja ili da se samo nekim našim narodima prizna pravo na postojanje ili da se naši narodi dijele na glavne i sporedne. Upravo zbog toga planiraju se i tvrdnje o suvišnim republikama, pa čak i da su republike i pokrajine uopće nepotrebne, kao i tvrdnje o izmišljenim narodima, te da su naše narodnosti dijelovi stranih tijela i da ih u tom smislu treba staviti na pravo mjesto, pod posebnu kontrolu. Pokušaji nacionalističkog podržavljenja svakog segmenta društvenog života, kao u biti totalitarnom procesu, nalaze svoje pojavne oblike i u jezičkoj politici, itd.

Stanje na Kosovu je, na žalost, postalo indikatorom tobožnje neriješenosti i nerješivosti nacionalnog pitanja u Srbiji i Jugoslaviji. Ozbiljne greške u vođenju konkretne socijalističke politike na licu mjesta, u čitavom poslijeratnom vremenu, a posebno od 1968. naovamo, za koje odgovornost, dakako, ne snose samo komunisti iz redova albanske narodnosti i samo komunisti na Kosovu, bile su i po svojim teškim posljedicama još jesu, uslovljene prvenstveno zatvaranjem Kosova od Srbije i Jugoslavije na birokratskoj osnovi.

Danas čitava zemlja osjeća strepnju zbog dubine indoktrinacije dijela ljudi nacionalističkom velikoalbanskom ideologijom i zbog fašisoidnih pojava u svakidašnjem životu na Kosovu. Kosovo je poseban indikator nacionalističko-birokratskog destruiranja istinskih socijalističkih solucija, po svojoj razornosti najteži simptom birokratsko-liberalističkog štetoinstva pod firmom socijalističke politike. Situaciju na Kosovu otežavaju još i teški uvjeti, i pored značajnih ulaganja sredstava šire zajednice, ekonomske nerazvijenosti, visoka stopa nezaposlenosti i općenito niska materijalna osnova socijalističkog samoupravljanja i veće uloge radničke klase. Akci-

¹⁴ A na takve je kritike Tito odgovorio još uoči donošenja Ustava, na općem saboru Federacije 1973. godine: »Produbljivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije i jačanje sistema samoupravljanja snažno su doprinijeli jedinstvu naroda i narodnosti naše socijalističke zajednice... U pogledu osnovne političke orijentacije ka ostvarivanju vlasti radničke klase, novi ustavni sistem predstavlja organski nastavak do sada izvršenih revolucionarnih promjena u našem društvu. On znači nastavljjanje ustavno-pravne izgradnje naše socijalističke federativne zajednice, počevši od historijskih odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a, preko Ustava donesenog 1946. i Ustavnog zakona iz 1953. do Ustava iz 1963. godine. On na nov način, adekvatno sadašnjem vremenu, postignutim rezultatima i stepenu razvoja našeg društva — izražava historijska opredjeljenja i interese radničke klase.«

jom Saveza komunista i organiziranih socijalističkih snaga suzbijena je otvorena eskalacija kontrarevolucionarnih snaga i tendencija albanskog nacionalizma i iredentizma, otvoren je proces političke diferencijacije i postignuti početni rezultati u političkoj stabilizaciji i konsolidaciji stanja na Kosovu. Posebno se to odnosi i na ovo vrijeme u posljednju godinu dana otkako se intenzivno djeluje na provođenju konkretnih mjera i akcija, koje su u martu prošle godine usvojili Predsjedništvo CK SKJ i Predsjedništvo SFRJ. No, moramo znati da se za konačnu političku stabilizaciju i stvaranje dobrih međunacionalnih odnosa na Kosovu trebamo na duži rok boriti, i to uporno i dosljedno, i da je to obaveza svih komunista i socijalističkih snaga i u Srbiji i u Jugoslaviji, a ne samo na Kosovu. Čitav Savez komunista Jugoslavije, a ne samo Savez komunista Srbije, dužan je da neprestano bude u akciji, kako bi se u duhu Platforme o Kosovu, odluka 13. kongresa, a i naših novijih mjera i zaključaka što brže postigla trajna stabilizacija društveno-političkih prilika na Kosovu, zaustavilo iseljavanje Srba i Crnogoraca i oni koji su se iselili i vratili, te do kraja suzbila kontrarevolucionarna djelatnost albanskih nacionalista i iredentista na stvaranju etnički čistog Kosova, a jednako tako suzbile i pojave srpskog nacionalizma, koji posebno u posljednje vrijeme pokušava da na optuženičku klu pu stavi čitavu albansku narodnost i komuniste iz njezinih redova, stvara antialbansko raspoloženje i u biti se nalazi na istom poslu s albanskim nacionalistima i iredentistima.

Na ruku nacionalističkim rabotama u čitavoj zemlji i te kako idu i zahtjevi za višepartijskim sistemom, utoliko što bi u nas uvođenje više partija, a to i iskustvo stare Jugoslavije pokazuje, urodilo stvaranjem raznih nacionalističkih partija. Na stranu to, što bi se one borile protiv SKJ kao jedinstvene partije radničke klase i naroda i narodnosti Jugoslavije i što bi jurišale na to da ga pocijepaju, razbiju i skinu sa historijske scene. Savez komunista Jugoslavije ne gleda na sebe kao na neku vječnu snagu koja je tu da ima i drži monopol vlasti. Stoga i kada upozorava na to, ne čini to zbog svog interesa nego upravo u interesu svih naših naroda, u kojima se on potvrdio i kao garant njihove ravnopravnosti, bratstva i jedinstva u našoj socijalističkoj zajednici.

Iz ugla međunacionalnih odnosa veliku pažnju zaslužuje i bez sumnje negativna i opasna tendencija federalizacije SKJ.

Komunisti moraju biti ukorijenjeni u svoj narod, ali komunisti u Jugoslaviji su svi komunisti i ukoliko se zalažu za jedinstvo i čvrstinu socijalističke Jugoslavije, jednako kao što borbom za socijalizam u Jugoslaviji daju svoj doprinos i borbi za socijalizam i komunizam u svijetu, a da mi, dakako, internacionalizam ne shvaćamo na nekadašnji kominternovski način niti na njega gledamo po kriterijima današnjih svrstavanja u vojno-političke blokove. Savez komunista Jugoslavije pridržava se načela demokratskog centralizma u funkciji jačanja samoupravnog položaja radnika i ostvarivanja klasnih interesa radničke klase, ali upravo radi toga i u funkciji ravnopravnosti naših naroda i narodnosti, pa dakle i u funkciji jačanja našeg federativnog uređenja.

Tehnokratske i birokratske strukture se na riječima često izjašnjavaju protiv nacionalizma, a u praksi ponekad i računaju na njega kao na neki svoj kakav-takav adut, pa i s njim šuruju ispod žita. Nisu spremne na energično obračunavanje sa »svojim« nacionalizmom, ali im je drago prozivanje tuđih nacionalizama.

Što nacionaliste danas ujedinjuje, a što ih razdvaja? Razdvaja ih međusobna isključivost i mržnja. Ali se ponašaju i kao saveznici u smislu braka iz računa. Saveznici su samo u tome što napadaju SK i traže da on siđe sa društvene scene, napadaju Tita i sve što je socijalizam u ovoj zemlji pokušao i učinio proglašavaju neuspjehom, katastrofom i propašću, pa traže svoje »opcije« i »alternative«, u biti traže povratak građanskog društva, višepartijskog sistema, tobožnju vladavinu prava, »racionalizaciju« nacionalnog pitanja do novih razgraničenja i eventualne konfederacije — ili — ovisi i o ukusima — i mnoštva samostalnih državnica.

Nacionalisti su zauzeli neke institucije i u njima imaju relativno jake pozicije. Evo, i u neke akademije nauka danas najlakše ulaze oni koji steknu slavu »nacionalnih« boraca, itd.

Da opet naglasimo — razvoj na osnovama socijalističkog samoupravljanja, koji će uroditi svim oblicima samoupravne integracije u Jugoslaviji, a konačno potisnuti etatizam, posebno u njegovim policentričkim izdanjima, jedina je čvrsta brana nacionalističkim opasnostima.

Za stanje i razvoj međunacionalnih odnosa izuzetan značaj ima ostvarivanje ustavnog koncepta jugoslovenske federacije, a posebno i u duhu stavova 21. sjednice CK SKJ. I da-

nas smo prisiljeni konstatirati da je najslabija strana našeg federalizma nerazvijenost i neizgrađenost njegove samoupravne dimenzije, što neizbježno vodi etatističko-birokratskoj glorifikaciji nacionalne države i nacije, a odatle nije daleko ni do upadanja u nacionalizam, odnosno u nacionalizme, te podvajanjima i slabljenju jedinstva jugoslovenske zajednice. Glavna pažnja Saveza komunista i organizirane socijalističke akcije mora biti na razvijanju upravo te samoupravne komponente našeg federalizma, koja se izražava u radničko-klasnom interesu kao kohezivnom faktoru, a da se pri tom jednako čuva, njeguje i razvija i njegova druga komponenta — ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti.

Pojedinci i grupe ne samo izvan Saveza komunista već i u njegovim redovima, suštinu odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a tumače i radi odbrane separatističkih; a ne samo unitarističkih tendencija. Pri tome je karakteristično da se na avnojevske principe pojedinci pozivaju samo kad treba upozoriti na opasnost od unitarizma, a ne i kad se ugrožava jedinstvo i čvrstina Jugoslavije, iako je jasno da bez jedinstva i čvrstine Jugoslavije nema slobode i ravnopravnosti jugoslovenskih naroda, niti njihovog prosperiteta. S jednakom odlučnošću i upornošću i uporedo moramo se, međutim, boriti i protiv unitarističkih i separatističkih tendencija.

8. Savez komunista treba na djelu da se potvrđuje kao bitan činilac socijalističke svijesti i inspirator najšire društvene akcije

Savez komunista Jugoslavije prvi je učinio korak više i dalje u odnosu na sve dotadašnje, pa i sadašnje »partije na vlasti« i pokazao da teži jednoj drugoj i novoj ulozi, a ne da ostane jedna od standardnih partija na današnjoj svjetskoj sceni brojnih višepartijskih i jednopartijskih sistema. U tom smislu nisu nas od vremena konceptualnog raščišćavanja transformacije samog SKJ zaokupljale dileme — koje, doduše, danas i u nas iznose neki kritičari Saveza komunista — da li želimo masovnu, populističku partiju ili kadrovsku, elitno-sektašku partiju, puku ideološku partiju ili partiju socijalne integracije, partiju upisanih ili lidersku partiju, itd. Te dileme ne

bi bile suglasne sa epohalnim interesom osnovne proizvođačke klase za promjenom ekonomske formacije društva. Stoga vidokrug teorijske misli u Savezu komunista o problemima partije, pa prema tome i u njemu samom, njegovoj ulozi i transformaciji, već poodavno nadilazi i dileme: politički pluralizam — politički monolitizam, odnosno monizam, partija »starog« tipa — partija »modernog« tipa i slične, a da se i ne govori o konzervativnim preokupacijama povratka »klasičnim« modelima partije iz ranijih faza kapitalizma (što je još neiživljena tendencija u raznim liberalnim i konzervativnim partijama na Zapadu).

Svoju novu, u odnosu na ulogu partije u građanskom društvu ili u etatističkom socijalizmu, historijsku ulogu Savez komunista može, ne samo danas nego dugoročno, potvrđivati samo ako afirmira i povezuje sve proizvodne, klasne, naučne, tehnološke snage i tendencije, koje teže da probiju i nadmaše »postojeće« na liniji društvenog progressa i oslobođenja rada.

Radi se zapravo o klasnoj, socijalno-političkoj, kulturnoj i idejnoj borbi za integralno socijalističko samoupravljanje i u ekonomskoj osnovi društva i u čitavoj političkoj i kulturnoj nadgradnji. Klasno-socijalni i naučno-kulturni nosioci takvog integriranja društva na samoupravnim osnovama u vertikali (manuelni — umni rad) i u horizontali (narodi i narodnosti, kulture) moraju činiti sastav SKJ, a on opet mora nastojati da se ta integracija ne vrši u njemu samom kao sama sebi svrha ili radi prakticiranja vlasti, već radi toga da nosioci tih procesa budu u klasi i u društvu. *Utoliko bi i sastav SKJ trebalo da čine, prije svega, najkreativnije snage društva koje žive od svog rada, bez obzira da li je taj rad fizički ili umni ili je sve više, a što proizlazi iz promjena u karakteru rada, dijelom umni i dijelom fizički, a još su i u najamnom položaju u odnosu na etatistički i tehnobirokratski monopol u proizvodnim i društvenim odnosima.*

U protivnom, i dalje će postojati opasnost da SKJ i unutar sebe reproducira ideologije upravljačkih slojeva društva — bilo da se ti slojevi reproduciraju na više ili manje otuđenoj vlasti u upravljanju proizvodnjom (tehnokracija), bilo na upravljanju političkom sferom, institucijama društva, državom (birokracija) ili monopolom u nauci (scientokracija) i u kulturi (kulturna elita) — i da se iscrpljuje u njihovim sukobljavanjima i savezima.

Idejni koncept SKJ izvodi se iz potreba usvajanja naučnog, marksističkog tumačenja društvenih pojava i odnosa u svijesti klase, te posredstvom društvene javnosti i političkog sistema u općoj društvenoj svijesti, a da bi se zatečeni društveni odnosi praktično mijenjali u duhu socijalističkih postulata.

Iz te i takve idejne funkcije SKJ proizlaze i *metode* njegovog djelovanja i *načini* njegovog organiziranja.

Sloboda misli i inicijative pojedinca uvjet je da se dođe do sinteze u obliku kolektivne pameti, a to je onda pretpostavka akcije. Kritički i argumentiran dijalog jedini je mogući način dolaženja do općeg mišljenja, u kojem će i pojedinačno mišljenje biti sačuvano ili u borbi mišljenja pobijeno. Dakako, da bi član SKJ u svemu tome sudjelovao, on se mora idejno »osposobljavati«, obrazovati. Takva demokracija u izgrađivanju misli i akcije prirodno vodi i u demokratski centralizam kao metodu odlučivanja i provođenja politike SKJ. Utoliko i organi SKJ (kongresi, konferencije, rukovodstva) moraju biti ona mjesta na kojima se najdosljednije promišlja opći interes i praktična borba povezuje s historijskim ciljevima.

Tako izgrađivanu i izgrađenu političku liniju i takvo formuliranje konkretnih zadataka unutar sebe, Savez komunista, njegovi članovi, organizacije i organi dužni su, u skladu s vlastitim programom, »unositi« u sav društveni i politički život, u čitav politički sistem socijalističkog samoupravljanja, posvuda tamo gdje su prisutni i djeluju u klasi i narodu, a da pri tome ne pribjegavaju metodama transmisije, komandiranja, dirigiranja i autoriteta koji nije zasnovan na argumentima, primjeru i ugledu. Pri tom je osnovni kolosijek idejne i političke inicijative komunista delegatski sistem, čiji je smisao, kao što je to tumačio E. Kardelj u »Pravcima razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, »integracija svesti o živim i neposrednim interesima i neposrednim samoupravnim interesima sa svešću o zajedničkim i dugoročnim društveno-istorijskim interesima radničke klase i svih radnih ljudi«.

Napuštajući politički monopol u društvu, SKJ je suočen s potrebom, da se u pluralizmu samoupravnih interesa bori i uvijek na konkretan način izbori za njihovo usklađivanje i razrješavanje iz ugla historijskih interesa. On je pozvan da, u tom smislu, bude prisutan svuda tamo gdje se izgrađuje i vodi

društvena politika, i to sve manje u sferi države, a sve više u drugim institucijama i organizacijama društva i u širokoj bazi socijalističkog samoupravljanja, i to prisutan ne kao komandirajuća snaga izvan samoupravnog sistema, niti putem utjecaja »izvana« ili samo putem donošenja općih deklaracija i rezolucija.

Savez komunista jest i mora da bude »manjina«, jer »samo kao takav može da bude avangarda društvenog napretka, to jest da sagleda socijalističku praksu u cjelini«, ali tu poziciju može imati i potvrđivati samo ako je doista demokratski povezan sa širokim narodnim masama i sa svim progresivnim i demokratskim snagama društva.

Iz naše stalne kritike povezanosti državnog i partijskog aparata i upozorenja o opasnosti etatizacije partije, još nismo izvukli konzekvence kada se radi o policentričnom etatizmu. Faktički se veza država—partija sa nivoa saveznog centra premjestila na nivo republičkih i pokrajinskih centara. A to je imalo, i još ima, mnoge negativne posljedice. Etatističko-birokratski odnosi i rezoni rađaju već duže vrijeme, u ovome ili onome, elemente monolitnog jedinstva s vrhova republičkih i pokrajinskih organizacija SK, što onda dovodi i do »suradnje« i »konfrontacija« tih organizacija u čitavom Savezu komunista Jugoslavije. A što je najvažnije, takvi odnosi u SKJ postoje kada je etatizam odavno iscrpio svoju moguću revolucionarnu ulogu i postao kočnica promjena, pa ga onda i sa svoje strane dalje podupiru. Kao posljedica svega toga, jačao je i proces partija—nacija kojoj osnova nije samoupravljanje nego država. Utoliko se zadatak, naglašen još u »Komunističkom manifestu«, da se radnička klasa uzdigne do vodeće klase nacije, jer je i ona nacionalna, »mada nikako ne u smislu buržoazije«, donekle suspendira, a uveliko ostaje na djelu etatizacija i same nacije i partije. To pojedine dijelove SKJ, u načelu sve, izlaže realnoj opasnosti da više izražavaju interese nacionalnih tehnobirokracija i nacionalnih kulturnih elita nego interese radničke klase, pa time i same nacije. Moramo se s tim tendencijama sukobiti. Razumije se, ne uspostavom neke centralističke i nadnacionalne organizacije, već odlučnim insistiranjem na odredbama Programa i Statuta SKJ, uklaњanjem pretpostavki i orijentacija koje do toga dovode.

Potrebno je upozoriti i na tendenciju pretvaranja kadrovske i direktivne partije, a što je, dakako, neodrživ koncept u uvjetima socijalističkog samoupravljanja, u masovnu partiju, što je jednako nepoželjno.

Velik broj članstva primljen je u SK u uvjetima zastoja stvarne revolucionarne akcije, a ne toliko prema kriterijima koji proizlaze iz zadataka aktuelne etape revolucije nego i zbog svojstva koji pojedinca legitimiraju, recimo, kao člana SSRN, zatim i zbog interesa karijere, interesa za zaposlenje i slično. Jedan broj ljudi ulazio je u SK i da bi lakše dolazio na razna nova činovnička i upravljačka mjesta u vrijeme institucionalne ekspanzije sistema (npr. formiranja OOUR-a, SIZ-ova, aparata novih delegatskih instanci), a porast nezaposlenosti uz nedopustivo proširenje primjene kriterija tzv. moralno-političke podobnosti tjerao je neke mlade ljude na pomisao da će uzimanjem članske knjižice lakše doći do radnog mjesta. Najzad, organizacije SK ponekad su težile i tome da jednostavno »poprave« socijalnu, dobnu, spolnu strukturu.

Omasovljenje takvog karaktera vodilo je i *širenju mehaničkog, a ne uvijek i stvarnog utjecaja SK u čitavom političkom sistemu* socijalističkog samoupravljanja, pa utoliko članovi SK čine i veliku većinu među delegatima skupština SIZ-ova, u tijelima i rukovodstvima drugih društveno-političkih organizacija, u raznim savjetima i tijelima samoupravljanja. Komunisti često jesu i najaktivniji i prednjače, ali jedno je uvažavati tu činjenicu, a drugo da li je potrebna i poželjna njihova mehanička većina u svim tim strukturama.

Time smo došli i do treće tendencije, koja također nije poželjna, kada se radi o transformaciji Saveza komunista u avangardu radničke klase u uvjetima socijalističkog samoupravljanja, a ta je da se Savez komunista zapravo pretvara u svojevrсни savez vladajućih struktura. Ako su u njemu više prisutni i ako u njega više ulaze nosioci upravljačkih funkcija, pripadnici raznih društvenih elita i ljudi čiji je položaj u društvu više određen mjestom u hijerarhiji i diplomom nego radom i radnim doprinosom, a relativno manje su prisutni i manje u njegove redove ulaze neposredni stvaraoci materijalnih i duhovnih dobara, onda se on teško može odbraniti od opasnosti da bude koalicija onih

kojima je više do očuvanja postojećih odnosa etatizma, birokratizma, tehnokratizma, elitizma, do filozofije socijalnog mira po svaku cijenu i do održanja društvenog *statusa quo*, nego do revolucionarne borbe za slobodno udruženi rad i za ekonomsku suverenost proizvođača, te do raspodjele prema rezultatima rada i stvarnog procvata socijalističke demokracije.

Sve te tendencije Savez komunista bi morao preokrenuti u upravo suprotnu tendenciju jačanja klasnog karaktera svog bića, oslonca na sve proizvođače materijalnih i duhovnih dobara, koji žive od svog rada, odnosno na sve one snage koje stvaraju višak vrijednosti, svojim fizičkim i umnim radom, postizanja idejnog i akcionog jedinstva na zadacima mijenjanja postojećeg stanja, prevladavanja ekonomske krize strukturalnim promjenama, oživotvorenja osnovnih odredbi Ustava i Zakona o udruženom radu, provođenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, bitke za veći dohodak i udruživanje rada i sredstava, drugim riječima, na svim i konkretnim i ujedno bitnim zadacima sadašnje etape revolucije.

Za sve te zadatke Savez komunista mora biti i idejno pripremljen, a što pretpostavlja i obračun s ideologijama postojećim u društvu i u njegovim redovima, koje su protivne ne samo zadacima sadašnje etape revolucije, nego i socijalizmu i razvoju socijalističkog samoupravljanja i koje nude razne svoje »opcije« i »alternative« u odnosu na put socijalističkog razvoja koji je Savez komunista inaugurirao.

Najzad, ovdje bih se založio i za razradu i uvođenje jednog novog i efikasnog sistema komuniciranja u SKJ, a na dostignućima informatičke tehnologije, koji će povezivati sve njegove organizacije. To se već javlja kao vrlo konkretna, a neodgodiva potreba. Tim prije što se već uvode takvi sistemi koji su zatvoreni u pojedine republičke organizacije SK, pa se utoliko tehnološko zatvaranje privrede sada prenosi i u SKJ. Savez komunista Jugoslavije bi se morao hitno pozabaviti sadržajem i metodama komuniciranja koje bi predstavljalo jednu od osnova jedinstva avangarde, a i na taj način osiguravalo kontinuitet njezine politike i svestrani uvid u njeno provođenje.

U idejnoj i političkoj akciji Saveza komunista najveću prepreku predstavlja dogmatska svijest. Ona je na idejnom

planu manifestacija onih snaga koje danas i ovdje idu za tim da blokiraju *mogućnost društvenog napretka*, a što se praktično izražava u zastoju razvoja proizvodnih snaga i samoupravnih proizvodnih odnosa, tehnološkom zaostajanju, pragmatizaciji i parcijalizaciji klasnih interesa, nacionalnom zatvaranju i homogenizaciji.

Najortodoksnija dogma suvremenog svijeta, bez obzira na političke i ideološke granice i sisteme, jest dogma koja pojedinačnim povijesnim načinima proizvodnje prilazi kao vječnima, ne tražeći u njima povijesne zakone po kojima se reproduciraju, razvijaju i mijenjaju. Ta dogma osnova je svih dogmatskih ideologija, dogmatskih organizacija, partija i sistema. Ona kao univerzalna ispovijeda ekonomske i društvene principe načina proizvodnje koji zastupa, i na kojem je izgradila društveno-institucionalnu, ideološku i političku strukturu vlasti u funkciji očuvanja tog načina proizvodnje kao vječnog. Marks je taj dogmatizam označio kao onaj koji tvrdi »da je povijest bila i sada je više nema«.

Dva su osnovna oblika tog dogmatizma sa, iz historijskog ugla gledano, identičnim interesom očuvanja postojećeg kao vječnog.

Prvi, genuini i osnovni je dogmatizam koji ističe vječnost temeljnih ekonomskih principa kapitalističke proizvodnje, a promjene vidi samo kao rast i »modernizaciju« vladajućih odnosa. U funkciji očuvanja tih odnosa kao vječnih, pokreće se mašinerija manipulacije i podvođenja pod taj interes nauke, kulture, filozofije i njihovo pretvaranje u ideologiju, dakle apologetiku, puku reprodukciju pojavnosti, dakle, dogmatizam. Krajnji oblik tog dogmatizma jeste teza da je bolje uništiti svijet u nuklearnom ratu, nego promijeniti način proizvodnje u pravcu komunizma.

Drugi, izvedeni oblik tog istog dogmatizma je ideologija državnog socijalizma. Ona polazi od teze da je socijalizam nova ekonomska formacija društva, a ne epoha socijalne revolucije, te je znala završavati sa proglašavanjem »zrelog socijalizma« i »komunizma«. I državno-socijalistička dogma utoliko, identično građanskom dogmatizmu, ukida povijest, proglašavajući državni socijalizam komunizmom, državno vlasništvo ukidanjem vlasništva, itd.

Koncepcija socijalističkog samoupravljanja antidogmatska je u odnosu na te dogmatske ideologije zaustavljanja

historijskih promjena, jer polazi od teze da »bez revolucionarnog razvitka nema razvoja socijalizma« (Tito, 1951), a što je istaknuto i u Programu SKJ: »Proces društvenih preobrazaja biće osnovna karakteristika društvenog razvitka cele epohe socijalizma ka punom ostvarenju osnovnih društvenih i ekonomskih ciljeva radnih ljudi — ka komunizmu.«

Savez komunista Jugoslavije je prisiljen da se neprestano bori protiv dogmatizma koji se izražava u oba ova vida, kao i protiv pokušaja da se on svede samo na etatizam i birokratizam, što bi značilo kritiku etatizma s pozicija kapitalizma a ne s pozicija socijalističkog samoupravljanja.

Zajednička je svim dogmatskim ideologijama i njihova usmjerenost na eksploataciju radničke klase. To je osnova stvaranja njihovih saveza, utemeljenih na spoju vlasti i kulturne, naučne i finansijske moći, a i moći kapitala određenih privatnovlasničkih slojeva.

U SKJ danas susrećemo i koncepcije društvenog razvoja, koje su preobraženi daleki izdanak konzervativnog ili buržoaskog socijalizma ili sitnoburžoaskog socijalizma, opisanih još u »Komunističkom manifestu«. A u dijelovima inteligencije nisu zanemarivi niti utjecaji kritičko-utopijskog socijalizma kao onog koji ne vidi »na strani proletarijata nikakvu historijsku samoaktivnost, nikakav njemu svojstven politički pokret«.

Sve to dovelo je do situacije u kojoj se i unutar članstva SKJ već duže vremena posebno oglašavaju i javni zastupnici desnih ideologija. Ta istupanja idu sve do nacionalističko-rasističkih i otvorenih antikomunističkih pamfleta, koji nalaze prostora u nekim javnim glasilima, pa i do agresivnih političkih provokacija oko odbora i komisija za zaštitu sloboda i stvaralaštva, fondova, tribina i sličnih organizacionih nukleusa jačeg nastupanja antisocijalističkih i antikomunističkih snaga. Te snage danas, a da bi razjedinjavale Savez komunista, učestalo i uporno, ne samo u neformalnoj javnosti, nego i u štampi, publicistici i na javnim govornicama, šire špekulacije i o podjeli na »dogmatske«, »staljinističke«, »čvrstorukaške«, »konzervativne« sredine i dijelove SKJ, na jednoj strani, a »demokratske«, »progresivne« i »liberalne« sredine i dijelove SKJ, na drugoj strani.

Dužni smo napomenuti da je tolerancija prema tim snagama protivna Programu SKJ, a ide i mimo i protiv

konkretnih zaključaka i CK SKJ. Obrana tih snaga vrši se parolom o »izmišljanju neprijatelja«, čemu tobože pribjegavaju one prve »dogmatske snage« u SKJ.¹⁵

Ukoliko SKJ zastupa i štiti sve interese u društvu i dopušta prodor svih ideologija u svoje redove, utoliko postoji opasnost da on sam postane konzervativni izraz postojećeg stanja, a ne mjesto idejno-teorijske i praktične socijalno-političke sinteze svih onih interesa koji traže da se sadašnje stanje mijenja u susret budućnosti, koja će donijeti veće socijalističke tekovine. *Utoliko je demokratizacija i na njoj zasnovana diferencijacija u SKJ preduvjet demokratizacije društva i ostvarivanja vodeće idejno-političke uloge samog SKJ.*

Diferencijacija u Savezu komunista mora se vršiti s pozicija napretka društva, a u borbi za ostvarivanje zadataka u socijalističkom razvoju na sadašnjoj etapi. Iz SKJ bi bez ikakvog odlaganja morali otići oni koji politički i moralno krše principe ne samo SKJ nego i socijalističkog humanog društva koje teži slobodi svakog pojedinca kao uvjetu slobode za sve. Nema opravdanja za činjenicu da je danas jedan broj članova SKJ učesnik u kršenju zakona radi sticanja osobne koristi, manipuliranja samoupravnim organima, a ponekad čak i krađa i drugih društvenih izgredata, a da ih se energično ne eliminira iz naših redova. Savez komunista Jugoslavije nije samo neka opća društvena snaga, niti neki apstraktni idejni i historijski činilac, a posebno ne danas kada su društveni problemi tako krupni, a rješenja veoma teška. Svaki građanin na Savez komunista gleda kroz rad i ponašanje njegovih članova s kojima kontaktira, radi, obrazuje se. Zbog toga toleriranje članstva u SK i onima kojima ni po kakvim, a kamoli partijskim normama u njemu nije mjesto, izaziva i tvrdnje, koje se tu i tamo čuju, da poštteni izlaze a nepoštteni ostaju. Popustljivost prema takvim znači licemjernost i prema svima onima koji su gradili his-

¹⁵ A i to je lansirala desnica, i to tvrdnjama da je već i »Komunistički manifest« totalitaran, jer se u njemu misli logikom neprijatelja, da je Marks »izvor za totalitarni, autoritarni, državni i kako ga god želi nazvati — socijalizam«. Čitava priča o »izmišljanju neprijatelja« postaje mnogo jasnija ako se citira i rješenje, koje se nudi za izlazak iz tih problema. »Liberalizam, međutim, ne dopušta da se građani dele na prijatelje i neprijatelje.« Dakako, poznato je i povijesno potvrđeno da ni minimum parola o slobodama ni o građanskom društvu nije bio realiziran bez uporne i duge borbe i pritiska snaga radničkog pokreta i demokratskih masa u prošlom i ovom stoljeću.

torijski ugled SKJ, od njegova osnivanja do danas. A što se više nalaze na ljestvici odlučivanja, to oštrije mjere treba da snose. Naš cilj, dakako, nisu nikakve »čistke« i »obračuni«, koji bi zamijenili revolucionarnu praksu u ostvarivanju povijesnog zadatka SKJ i time izvršili zamjenu teza. Ali je opasno i shvaćanje, da se zbog historijske zadaće i velikih ciljeva ne treba baviti »sitnim pitanjima«. Jer, *za ljudima bez ugleda i povjerenja, bez znanja, kreativnosti i sposobnosti da se radom i rezultatima dokazuju, nitko neće krenuti nikud, pa ni u bolju budućnost.* Ni na ovom pitanju nije moguće odvojiti cilj i sredstva.

Već i iz onog što je upravo rečeno o dogmatizmu i dogmatskoj svijesti proizlazi da se iz SKJ moraju odstranjivati i oni pojedinci koji se javno i otvoreno zalažu za dogmatske ideologije tipa nacionalizma, birokratskog centralizma, pseudoliberalizma. Jer, one su ne samo izraz različitih interesa suprotnih interesu radničke klase već društvo ili okreću prema prošlosti ili se zalažu za stagnaciju u *statusu kvo*. Diferencijacija od nosilaca takvih ideologija u redovima SKJ mora se vršiti upravo sa pozicija napretka društva. Mi moramo i treba da vodimo dijalog sa svim onim što je novo ili još nerazjašnjeno, i moramo biti široko otvoreni za nove spoznaje i iskustva, ali nećemo i ne moramo voditi dijalog i sa nosiocima onih ideja koje su već postale reakcionarna praksa.

Savez komunista je dugo zapuštao svoje prave zadatke i svoje prave metode u idejnoj borbi. Dopuštao je i dopušta da mu pojedini članovi pišu ili preporučuju za štampanje razna pamfletska štiva, da potpisuju i šalju u svijet, da bi nas sramotili, razne denuncijantske peticije i pisma; dopustio je i ne tako malom broju svojih članova da budu, u neku ruku, »oficiri za vezu« pojedincima i grupama koje istupaju i djeluju sa antisocijalističkih i antikomunističkih pozicija; da im široko otvaraju vrata društvenih institucija i novina, da koketiraju, da budu nekakvi naši žirondinci. Takvi su objektivno tuđa »peta kolona« u našem Savezu komunista. I zato ih moramo pozivati na odgovornost i isključivati iz redova Saveza komunista.

Nasuprot onima kojih Savez komunista treba da se oslobađa, u njemu mjesta treba da nađu prije svega one društvene grupe i pojedinci koji su spremni i sposobni da do-

prinose društvenom razvoju na pretpostavkama socijalističkog samoupravljanja, da prednjače kao nosioci materijalnog i duhovnog napretka, koji će u svom djelovanju, u svakoj misli i akciji prekoračivati sadašnje okvire proizvodnje, granice sadašnje podjele rada i klasičnog industrijskog sistema upravljanja a i granice općina i republika, kao i poglede na svijest i kulture koji se zatvaraju u naciju, a ne teže i za općim vrijednostima, itd. Dakle, mjesta u SKJ treba da nađu prije svega oni koji stvaraju novi način proizvodnje, dižući čitavo društvo na viši civilizacijski, kulturni i humani nivo i mijenjajući sve u društvenim odnosima što je tome kočnica i prepreka.

Kako procesi diferencijacije, tako i procesi privlačenja najkreativnijih snaga trebalo bi da stvore snažniji i jedinstveniji SKJ, koji svoju snagu temelji na sposobnosti da vidi svjetski široko i iznad pragme daleko, da svoje stavove marksistički naučno obrazlaže i da u praksi može za svakog svog člana reći da udovoljava visokim moralnim principima, te da se i u praksi za svoje stavove demokratski izbori u sistemu socijalističkog samoupravljanja i da posebno i u okviru SSRN djeluje na povezivanju konkretnih interesa sa općim. Time bi stekao veći ugled u narodima i narodnostima, bio bi utemeljeniji u radničkoj klasi i svim revolucionarnim snagama proizvodnje, inteligenciji, omladini. Bio bi jači za snagu teorijske sinteze marksizma, za povjerenje mladih, za svijest bratstva i jedinstva, nesvrstanosti, za civilizacijsku mirovinu i ekološku svijest, za osjećaj revolucionarne organizacije koja u današnjem danu djeluje radi sutrašnjeg dana.

*

Rasprava na ovoj sjednici treba da se pretoči u stavove Centralnog komiteta o neposrednim najvažnijim zadacima idejne borbe Saveza komunista za razvoj socijalističkog samoupravljanja i socijalističke demokracije. A za njihovo formuliranje značajan doprinos već su dale i sjednice centralnih i pokrajinskih komiteta, na kojima je posljednjih dana raspravljana ista ili posve slična tematika, kao što će dati i sjednice koje će se u međuvremenu održati. Taj kolektivni napor već predstavlja jedan značajan rezultat. Otvoreno suo-

čavanje s aktuelnim idejnim pitanjima i debatiranje o njima, a na tragu stavova 13. kongresa SKJ, bez sumnje će značiti i korak naprijed u postizanju idejnog jedinstva, te u idejnom i akcionom osposobljavanju cijelog SKJ, svih njegovih organizacija i foruma za praktične i konkretne idejne i političke akcije koje su neodložne, a usmjerene na preokretanje društvenih tokova i daljnji stabilan socijalistički razvoj. Savez komunista u frontu organiziranih socijalističkih snaga nosi najveću odgovornost i za narasle društvene probleme i za pravac i tempo njihovog prevladavanja. Stoga i jest toliko važno da ima inicijativu na glavnim pravcima razvoja društva, da u novim uvjetima razvija i ostvaruje vodeću idejno-političku ulogu tako što će i sam odstranjivati navike i mentalitet »partije vlasti« i energično uklanjati pojave nejedinstva i kolebanja. Savez komunista treba na djelu da se potvrđuje kao bitan činilac socijalističke svijesti i inspirator najšire društvene akcije. Sve ovo što iniciramo i činimo predstavlja novu bitku za socijalističko samoupravljanje, za prevladavanje krize, za povjerenje radničkih i narodnih masa u politiku i djelovanje Saveza komunista.

U tome, posebna odgovornost je na najvišim organima SK, Centralnom komitetu SKJ, centralnim komitetima SK republika, pokrajinskim komitetima SK i Komitetu Organizacije SKJ u JNA. Većom, pravovremenom i konkretnijom aktivnošću, otvaranjem perspektiva i nalaženjem rješenja za bitna pitanja društvenog razvoja, jačanjem međusobne povezanosti, konkretne kolektivne i pojedinačne odgovornosti, oni treba još znatnije da pridonose daljnjoj demokratizaciji unutarpartijskih odnosa, podizanju nivoa idejne svijesti, izgrađivanju i jačanju idejno-političkog i akcionog jedinstva, organiziranju rada i izvršavanju utvrđene politike i stavova SKJ, da podstiču, mobiliziraju i usmjera-vaju aktivnosti članstva i osnovnih organizacija i jačaju njihovu ulogu osnovnih subjekata građenja i ostvarivanja politike SKJ.

Prema tome, moramo shvatiti da ova naša debata, na sjednicama rukovodstava, u njihovoj pripremi, u ukupnoj idejnoj i političkoj aktivnosti u organizacijama i organima SKJ posljednjih mjeseci, a još više akcije koje bi morale uslijediti, treba da posvjedoči dosljednost i sposobnost da riječi i opredjeljenja pretvaramo u djela, kako je to Tito

uvijek tražio od komunista. To podrazumijeva i potrebu da poslije ove sjednice, a pogotovo na osnovu stavova koje ćemo utvrditi, sve organizacije i organi precizno razrade i preuzmu svoj dio obaveza i zadataka, sa riješenošću da brže i jedinstveno savlađuju probleme, oslonjeni na narasle proizvodne snage, radničku klasu i demokratske potencijale našeg društva.

Raskršća u našim opredjeljenjima odavno smo prošli, ali svijest da se na stari način još može, kao i da je moguće politički opstajati bez konkretne akcije koja mijenja stanje i ponašanja, u mnogim dijelovima društva i Saveza komunista i dalje istrajava na svojim starim shemama. Moramo učiniti zaokret. Ne u strategiji, već u njenom provođenju u život. U jačanju privrede na ekonomskim zakonitostima robne proizvodnje, u potčinjavanju cjelokupnog društvenog života samoupravnom djelovanju udruženih radnika i njihovih institucija, u neposrednom prožimanju akcije Saveza komunista radničko-klasnim impulsima. Na tome smo mi komunisti dužni istrajati u interesu razvoja Jugoslavije kao socijalističke zemlje, u interesu svih njenih naroda i narodnosti i u interesu novih nailazećih generacija.

SUMMARY

CURRENT ISSUES IN THE IDEOLOGICAL STRUGGLE OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF YUGOSLAVIA FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIALIST SELF-MANAGEMENT AND SOCIALIST DEMOCRACY

(Opening discourse)

On its 7th session, held on 28th and 29th April, 1987, the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia reviewed and discussed current issues of the ideological struggle of the LCY for the development of the socialist self-management.

In his opening discourse, dr Stipe ŠUVAR, a member of the Presidency of the Central Committee of the LCY, pointed out that the current task of the League of Communists consists in the following: based on

its programme orientation and long-termed revolutionary strategy, to actualize concretely as much as possible the realization of policies set by the 13th Congress of the LCY, of the long-termed programme of stabilization of economy of the country, and of the planned directions of changes in the economic and political systems of the country; also to mobilize the labour class and working people in general, all the organized socialist forces and all creative forces of our society in fulfilling the concrete tasks in the ideological-political everyday practice. Within the front consisting of the organized socialist forces, the League of Communists bears the greatest responsibility both for the increased social problems and for the direction and rate of their solution. It is, therefore, of great importance that the LCY keeps the initiative in major directions of development of society, and to realize its leading ideological-political role in new conditions of development, also by elimination of its own habits and mentality of the »Party in power«, and by energetic elimination of tendencies towards disunity and vacillation.

RESUME

QUESTIONS ACTUELLES DE LA LUTTE IDEEELE DE LA LIGUE DES COMMUNISTES DE YOUNGOSLAVIE POUR LE DEVELOPPEMENT DE L'AUTOGESTION SOCIALISTE ET DE LA DEMOCRATIE SOCIALISTE

(Exposé d'introduction)

Les 28 et 29 avril 1987, à Belgrade, a été tenue la Septième réunion du Comité central de la Ligue des communistes de Yougoslavie qui a traité des questions actuelles de la lutte idéelle de la LCY pour le développement de l'autogestion socialiste.

Dans son exposé d'introduction, le Dr Stipe Šuvar, membre de la Présidence du CC de la LCY, a souligné que de nos jours la Ligue des communistes, s'appuyant sur ses orientations de programme et sur notre stratégie révolutionnaire, doit rendre concrète la mise en oeuvre de la politique adoptée par le Treizième congrès de la LCY, mener à bien le programme à long terme de stabilisation économique du pays et les orientations prises en vue des changements à opérer dans le système économique et politique et mobiliser la classe ouvrière et les travailleurs, toutes les forces socialistes organisées et toutes les forces créatrices de notre société dans l'accomplissement des tâches contrètes, dans l'action idéo-politique et dans la praxis de tous les jours. Au sein du front des forces socialistes organisées c'est à la Ligue des communistes qu'incombe le gros des responsabilités des problèmes sociaux accumulés de même que de la direction à prendre et du rythme auquel il faut oeuvrer pour les sur-

monter. D'où l'importance si grande pour la LCY de prendre l'initiative au sujet des grandes directions du développement de la société et, dans les conditions nouvelles, de jouer son rôle idéo-politique d'avant-garde en se libérant elle même des habitudes et de la mentalité propres au »parti au pouvoir« et en éliminant énergiquement tous phénomènes de désunion et de réticence.

РЕЗЮМЕ

АКТУЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИДЕЙНОЙ БОРЬБЫ СОЮЗА КОММУНИСТОВ ЮГОСЛАВИИ ЗА РАЗВИТИЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕМОКРАТИИ

(Вводное выступление)

В Белграде 28 и 29 апреля 1987 года состоялось Седьмое заседание Центрального комитета Союза коммунистов Югославии, на котором рассматривались актуальные вопросы идейной борьбы СКЮ за развитие социалистического самоуправления.

Во вводном выступлении член Президиума ЦК СКЮ д-р Стипе Шувар подчеркнул, что в настоящее время задача Союза коммунистов заключается в том, чтобы на основании положений своей Программы и долгосрочной революционной стратегии как можно конкретнее проводить в жизнь политику XIII Съезда СКЮ, Долгосрочную программу экономической стабилизации и немеченные изменения в хозяйственной и политической системе, а также, чтобы на конкретных заданиях, на ежедневной идейной и политической практике мобилизовать рабочий класс и трудящихся, все организованные социалистические силы и все творческие силы нашего общества. Во фронте организованных социалистических сил Союз коммунистов несет самую большую ответственность и за нарастающие общественные проблемы и за направление и темпы их преодоления. Именно поэтому и является весьма важным, чтобы СКЮ обладал инициативой на главных направлениях развития общества, причем в новых условиях развития он должен осуществлять ведущую идейно-политическую роль таким образом, что будет и сам устранять привычки и поведение „партии у власти“ и энергично преодолевать явления разрозненности и колебаний.